

УДК 398.332

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2019.05.1134>

НАРОДНИЙ КАЛЕНДАР СЛАВУТЧИНИ В ОБРЯДАХ, ЗВИЧАЯХ ТА ФОЛЬКЛОРИ

Володимир ГАЛАЙЧУК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7780-5876>

кандидат філологічних наук, доцент

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра етнології,

вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна

e-mail: halay_czuk@ukr.net

З'ясування локальної специфіки окремих етнографічних районів на сьогодні становить один із актуальних напрямків дослідження традиційної культури українців. У запропонованій розвідці автор ставить перед собою мету комплексно описати народний календар Славутчини, що є складовою історико-етнографічної Волині. Об'єктом дослідження є календарно марковані обряди, звичаї, повір'я та фольклор населених пунктів Славутчини, а предметом — їхні загальноукраїнські риси, регіональні та локальні особливості. Методологічною основою дослідження є використання основних методів етнологічної науки, насамперед методу польової етнографії, а також напрацювання етнографів у сфері укладання народних календарів окремих місцевостей. Традиційний календар Славутчини ще не був предметом спеціальних досліджень. Цей аспект недостатньо повно висвітлений у науковій літературі, відтак основою роботи є польові матеріали автора.

У публікації комплексно описано реєстр свят і присвяток, у відзначенні яких на Славутчині виразно простежується народна складова. Серед свят зими привертає увагу обрядова гра з «калітою» на Андрія, звичай «дідів» Щедрий вечір, «гукання Мороза». Весняний період прикметний приуроченнями до Масниць звичаями «Колодки» і «Похорону Савки», локальними уявленнями про те, що навесні «одмикає землю» Марко Ключник, архаїчним звичаєм ходити «качати у жито» на Юрія. Серед свят літнього комплексу насамперед виділяється Русальний тиждень. Поміж жнивварськими звичаями привертає увагу розмаїття варіантів з так званою «бородою». В осінньому періоді вирізняються уявлення, пов'язані з днями «Чуда» і Воздвиження.

Ключові слова: історико-етнографічна Волинь, Славутчина, календарні звичаї та обряди, Різдво, Великдень, Юрія, Русальний тиждень, Купайла, жнива.

Volodymyr HALAICHUK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7780-5876>

Candidate of Philology, docent

The Ivan Franko National University of Lviv

Department of Ethnology

1, Universytetska str., 79000, Lviv, Ukraine

e-mail: halay_czuk@ukr.net

POPULAR CALENDAR OF SLAVUTCHYNA IN RITUALS, CUSTOMS AND FOLKLORE

The elucidation of the local specificity of certain ethnographic regions today is one of the most important and relevant trends in the study of the traditional culture of Ukrainians. In the research, the author sets himself the goal to comprehensively describe the national calendar of Slavutchyna, which is part of the historical-ethnographic Volhyn. The object of the research is the calendar-marked rites, customs, beliefs and folklore of the settlements of Slavutchyna, and the subject is their all-Ukrainian features, regional and local peculiarities. The methodological basis of the research is the use of basic methods of ethnological science, primarily the method of field ethnography, as well as the development of ethnographers in the field of the laying of national calendars in individual areas. The traditional calendar of Slavutchyna has not been the subject of special studies yet. This aspect is elucidated in the scientific literature quite sparingly, so the basis of the work is the field materials of the author.

The publication describes in detail the register of holidays and dedications, which in the celebration of the Slavutchyna clearly visible folk component.

Among the holidays of winter attracts attention a ritual game with «Kalyta» on Andri's day, the custom «Didy» on evening of Melania, «clinging to the Frost» to one of Vilias.

The spring period is accentuated by the customs of «Kolodka» and «The funeral of Savka», confined to the Masnycs, with local representations that Marco Klyuchnik in the spring «disposes of the land». Attracted attention is given to the archaic customs of Provody, walking «roll over in the rye» on Yuri.

Among the holidays of the summer complex, the Rusal Week is the first of all distinguished. As it is typical of the Volhynian and Polissian tradition, a number of rituals, customs and superstitions this week are associated with the notions of mermaids. The peculiarities of local Kupala customs and rituals, accompanied by the production of ritual tree, are noted. Among harvivarian traditions attracts attention the variety of variants with the so-called «beard».

From the autumn dates the local peculiarity is characterized by ideas related to the days of «Miracle» and Exaltation.

Keywords: historically-ethnographic Volhyn, Slavutchyna district, calendar customs and ceremonies, Christmas, Easter, Yuri's day, Mermaids week, Kupala, harvest.

Вступ. Фіксація та опис явищ, пов'язаних із народним календарем, до сьогодні залишаються у числі пріоритетних завдань української етнографії та фольклористики. У запропонованій розвідці автор ставить перед собою мету комплексно описати народний календар Славутчини, що є складовою історико-етнографічної Волині. Об'єктом дослідження є календарно марковані обряди, звичаї, повір'я та фольклор населених пунктів Славутчини, а предметом — їхні загальноукраїнські риси, регіональні та локальні особливості. Методологічною основою дослідження є застосування методу польової етнографії і використання напрацювань попередників у сфері укладення народних календарів окремих місцевостей.

Почасти народний календар Славутчини вже представлений у низці змістовних публікацій. Зокрема, етномузикологічну традицію району і його дослідження у цьому аспекті описала Анастасія Колодюк [1; 2]; локальний варіант купальського дійства в одному із сіл району розглянула Жанна Янковська [3]; часто використовує матеріал зі Славутчини Володимир Конопка у своїх статтях про аграрні звичаї та обряди Волині, є ці відомості й у його сумісній з Андрієм Зюбровським монографії [4]; записи звичаїв, обрядів та фольклору весняного періоду на Славутчині щедро інкрустовано у численні статті й монографію Ю. Пуківського [5] тощо.

Усе ж, у загальних рисах традиційний народний календар Славутчини все ще залишається мало висвітленим на сторінках спеціалізованих наукових видань, не кажучи вже про відсутність комплексного огляду звичаїв та обрядів річного кола. Сподіваємось, що частина цю прогалину заповнять польові матеріали автора, зібрані у 2007 р. під час етнографічної практики студентів-етнологів ЛНУ ім. І. Франка (учасниками якої були й уже згадані В. Конопка та Ю. Пуківський; у цій розвідці використано також матеріали Олеси Кучер та Ірини Рогашко).

Основна частина. Ранньозимові свята Славутчини представлені у наших записах не надто широко. Зокрема, від **Введення** (4 грудня) переважно починали колядувати, однак відомостей про якісь приурочені до цього дня обряди ми не виявили.

У сс. Рівки і Волиця респонденти пригадали про те, що на **Андрія** (13 грудня) колись пекли «ка-

литу», зафіксовано й відповідний діалог при грі з нею: «Калату на Андрія пекли чіпляли колись давно»¹, «Їду-їду калату кусати». — «А я буду по губах писати»².

Широкий масив польових матеріалів стосується різдвяно-водохресного періоду.

На **Вілію** (*Вилію, першу Вилію, Роздвяну' Вилію, Першу коляду'*) на лаві на покуті стелили сіно («шоб квочки' сідали»), застеляли його рушничком, а зверху на рушничка ставили сніпка-«коляду» і прикриту паляницею хліба кутю в горщику. У Миньківцях коло куті становили ще дерев'яного хрестика. Замість хліба могли класти пироги, а у Великому Скниті дехто розтрушував сіно ще й по долівці.

Крім куті, на Ко'ляди готували рибу, гриби, голубці (*голуби'*), кашу, картоплю з грибами, пиріжки, вареники з маком чи з грушками, вар (квас) з сушини. Одразу ж готували й скромні страви до Різдва.

На першу Вілію вечеряли пісним. Нерідко дотримувалися звичаю дванадцяти страв, хоча більш характерним це було для Щедрого вечора. Кожну страву, що була на столі, потрібно було скуштувати.

Кутю варили ячну (давніший варіант) або пшеничну. Перед Різдом і Йорданом готували пісню кутю (заправляли узваром з медом або цукром, додавали мак, горіхи, родзинки), а перед Новим роком — скоромну: «Кутя стоїть на покуті всі свята. На першу Вилію зварили, тоді — до Нового року, а тоді — на пісню Вилію зварили, і тоді вона вже з'їдаєця на другий день вся. І на пісню Вилію варять взвар з сушини, і наливають ту кутю взваром. Мед там, все. То на першу і на третю Вилію. А на Багатий вечор — то мона і з салом її їсти, з шкварками»³, «На Першу Вилію рихтуєця все пусне, і на Водяну: кутя, голубці, капуста, картошка, риба, пирожки. А вже на Багатий вечор — вже кутя не солодка, а вже з мясом кутя»⁴.

Лише у Малому Скниті відзначили залежність між тим, яка вдалася кутя і долею господині: «Було,

¹ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

² Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н.

³ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

⁴ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Гарбарук Марини Яремівни, 1934 р. н.

мати каже: «О, ше, мабудь, буду жити, бо кутя високо виросла», а як низько кутя чи вилізла, то «О, це вже, мабудь, до року вмру»⁵.

Запечену шкоринку з куті іноді безпосередньо перед вечерею відкидали, а потім віддавали курам, «шоб добре неслися».

Частину куті ставили до вечері у мисці на стіл, а частина залишалась у горщику на покуті. Викликає зацікавлення твердження респонденток зі с. Малий Скнит, що покутня частина призначалась для «коляди»: «А тая кутя стоїть на покуті пару день. Для коляди, кажуть»⁶, «То на столі кутю всю з'їдали, а та на покуті довго стоїть, то потім курам викинули. (То для чого її там ставили? — В. Г.) Ну, для коляди...»⁷ По суті, кутя не сходила з покуті усі два тижні свят, лише на кожен наступний Святвечір її міняли на свіжу: «Кутя дві неділі стояла: на Новий рік вариця знов, а на Водохрище знов ва'риця»⁸.

Кутю на покуть несли одночасно з «колядою» («кулядою»), яку робили з житнього зажо'на (а частіше — з зажо'нів, якщо вона була комбінованою: з вівса, ячменю, пшениці, жита). «Коляду» вносив до хати хазяїн, рідше хазяйка чи діти, тоді як кутю ж несла винятково хазяйка: «Все, як є в хаті, несе коляду' мужчина. На покуті ставиця коляда, під коляду все ложили сіна трошки, і несеця туди кутя, звариця, і бухіньчик хліба накриваєця, і три дні стоїть»⁹, «Коляду на покуть чоловік мав занести. Тіки чоловік. Не баба. Казав: «Дай, Боже, шоб за' рік діждати». Я виймаю коляду та й тако з нею ходжу': «Минь-минь-минь», «Кво-кво-кво», «Тю-тю-тю», — а тоді ставлю. Так походила собі по хаті, і все тре' покликати»¹⁰, «Хадзяїн в хату коляду вносив: «Їде коляда на білому коні». І всі за ним йдуть і хрестяця. І вже поставив цю коля-

ду, і сідає до вечері»¹¹, «Вже увечері старий бере куляду, бере сіно, і несе в хату. Каже: «Добрий вечур». А я 'дкажую: «Добрий вечур». Каже: «Їде куляда на сивому коні», — і несе він до покутя, на стил. А я беру горщик з кутьою, хлібину кладу, і йду: «Кво, кво, кутя, до по'кутя». І вже пішли ми з дедом, поставили — я кутю, він куляду, — на столі вже все нарихтоване»¹², «Кутю і коляду як вносим, то квокчемо: «Кво, кво, кво, кво», — і сядаем, шоб квочки' були»¹³, «Коляду хазяйка і хазяїн вдвох заносили. А то з дітьми заносить, да ше й квокче, кво-кво»¹⁴, «Я хлопцям даю: «Йдіте куляду несіте». Приходять: «Добрий вечер з колядою!» «Добрий вечер. Шоб диждав на другий рік носити!» Квоктали не мона (Кво-кво-кво!), бо будеш цілий вік квоктали, будеш слабіти»¹⁵, «Вже вечер, і треба коляду вносити і ставити кутю і боханку хліба. Казали: «Добрий вечер! Приїхала коляда на білому коні, прийме'те чи ні?» (так вже діти, обично несуть коляду, меньченьке несе). «Прийме'м». Ну, ставлять коляду на покуті. Баба несе кутю, баба квокче, сіла, шоб були квочки'»¹⁶, «Коляду такі менчі діти до хати заносили. Це вже я даю їдній коляду, а їдній кутю... а як нема, то вже самі вносили. Приносять, кажуть: «Їде коляда на сірому коні, приймете чи ні?» — «Заходьте, приймемо». Вони ставлять коляду, а хадзяйка йде квокче, шоб велись квочки', і ше й сідає на те місце, де коляду ставити будуть»¹⁷, «Коляду вносять, як є хлопці, найбільш молодий шоб хлопець. Дівчина не. То вже заплачу йому, гроши дам. На покуть як несе кутю, то квокче, як хоче, шоб кури квоктали»¹⁸, «На Вилію

⁵ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Гарбарук Марини Яремівни, 1934 р. н.

⁶ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Свідзінської Марини Захарівни, 1929 р. н.

⁷ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Басюк Лідії Григорівни, 1956 р. н.

⁸ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

⁹ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н.

¹⁰ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

¹¹ Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Вітер Олени Павлівни, 1929 р. н.

¹² Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Лопух Олени Яківни, 1933 р. н.

¹³ Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від Щербак Ганни Іванівни, 1932 р. н.

¹⁴ Зап. 19.07.2007 р. в с. Губельці від Старпільської Анастасії Степанівни, 1932 р. н.

¹⁵ Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від Котюк Надії Олексіївни, 1942 р. н.

¹⁶ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Свідзінської Марини Захарівни, 1929 р. н.

¹⁷ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Гарбарук Марини Яремівни, 1934 р. н.

¹⁸ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

коляда повинна стояти. *Йдеши до хати — береш сіно, береш хліб, коляду, і кажем: «Йде кутя до покутя, кво-кво!» Так три ра'зи кажуть. Ставлять коляду да й тоді сідають вичеряти. То за дня ше робим коляду, а тоді ставим горщик з кутею, наверх — хліб, да й сідаєм вичерати. [...] Коляду хадзяїн вносив. А як нема — то хадзяйка. Хлопці малі вносили, як були малі. «Добрий вечор з колядою! Приїхала коляда на сивому (чи на білому) коні!» «Будьте здорові й ви з колядою. Дай Бог за' рок дождати» А тоді ставлять на покуть»¹⁹, «Сам хадзяїн не несе, а діти є, внуки. Це як Рожество, то внуки вже біжать: підем до діда коляду занесем, то запла'тить, а посяла будем колядувати, то ше раз заплатить. Приходять: «Добрий вечір, пані старо'сто, дозвольте коляду в хату нести». — «Хай Бог благословить...» Другий раз, третій... а за третім разом: «Хай Бог благословить вас і весь наш рід», — там вже занесуть, поставлять на сіні, даєм їм цукерка. То діти мали коляду занести. Любі діти, як нема своїх, то й чужі. А кутю — то це вже баба несла»²⁰, «Поздоровляю вас з кутею, з Різдом христовим», — хазяїн казав»²¹, «Коляду до хати в нас в селі діти вносили, которе менче. Внесе дитина. Каже: «Приїхала коляда на білому коні. Дозволите зайти в хату, чи ні?» — «Дозволимо». «Добрий вечер з колядою!» — «Добрий вечер». «Де поставити коляду?» — «Де поставите, там і буде...» А де ж ставлять — на покуті. Да й несуть на покуть ставлять. Дітям рубля давали, два. Це свої хатні дітки»²², «Мали' коляду до хати заносять. І особинно хлопці — то буде худоба вестись. Кажуть: «Приїхала Коляда на білому коні. Добрий вечер з колядою. Будьте здорові з Рожеством Христовим! Будьте крепкі!..»²³*

Як після Водохрищ на другий чи третій день священик посвятить хату, коляду виносили корові, зер-

но з неї могли давати й курям. Водночас ту саму коляду, особливо якщо гарно сплетена, могли ставити й декілька років підряд. Тоді до наступного року її зберігали у сінях, коморі чи на горіщі. Дехто стверджував, що «коляда повинна бути на гори — од пожару»²⁴. Подекуди вважали коляду помічною від хвороб, при цьому чим довше використовується та сама коляда, тим вона «помічніша», адже її щороку святять: «Коляда вже в мене дуже давно, вже багато років, бо вона, кажуть, дуже помущна', як багато років її пущватити і вуна їдна коляда. Вона на все помущна. От голова болить — два колосочки спарю, помію голуву, то перистає. Берем жита трошки, говса, пишеницю нарижем, да зробиця, да вже вуна пущва'тиця... А як вона не сьва'чена — то й не помущна»²⁵. Сприятливою такою коляду вважали й для врожаю та інших потреб: «А коляду берегли на другий рік, то, кажуть, буде ше краще родити. А потому обминали її»²⁶, «Кажуть, що вона добре, як три роки побуде, цяя куляда, — там худобі дають звісти, пару голляк курам, щоб трохи подувбали ту пишеницю чи овес, а тую замотала-замотала — і оставила десь в углі за ліжком, щоб миши не дустали»²⁷.

За потреби, «коляду» брали для весільної «перейми»: «То на перейму' коляду беруть. Вони її забірають да ставлять собі. Або — на другий день трутть того снопа, по городу посіють, да й все. То на перезву', в понеділок»²⁸, «З коляди перейму' робили, як є. Як не сторгуюця — то погано — па'лять перейму'. Моїй подрузі — не заплатили вони — то перекинули того стільця, і вона так шось слабувала, і вже років п'ятнадцять, як і нема її. А другий — запалили і кинули ту перейму вгору. То то вже тоже не буде добра в сім'ї. Молоді собі забирали перейму. В мене то довго стояла на столі в гладищі. Потім, мабуть, худобі віддава-

¹⁹ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

²⁰ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюка Івана Федоровича, 1925 р. н.

²¹ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Несен Ганни Іванівни, 1928 р. н.

²² Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Басюк Лідії Григорівни, 1956 р. н.

²³ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Швидюк Катерини Аврамівни, 1935 р. н.

²⁴ Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від Котюк Надії Олексіївни, 1942 р. н.

²⁵ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Швидюк Катерини Аврамівни, 1935 р. н.

²⁶ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюка Івана Федоровича, 1925 р. н.

²⁷ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Лопух Олени Яківни, 1933 р. н.

²⁸ Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від Котюк Надії Олексіївни, 1942 р. н.

ли, бо то надвір викидати не можна було»²⁹, «Се цю ко'ляду ше держу'ть для перейми', як в кого є весілля. Парубки переймають з хлібом і ко'лядою. То там вип'ють, свати забирали хліб і ко'ляду, хліб їли, а з ко'лядою шо то робили?»³⁰, «Ко'ляду на пере'їму ставили. Скільки є тих перейм, в нас ці всі пере'їми на гори'ще викидають, закладаєм за крокви, і вони там сохрanyaюця»³¹, «Виходили і переймали з тою ко'лядою. Молоді забирали і ставили на покуть, як тіки додому приїхали. Весілле кончилось, і забрали. І коло хати, і на дорозі з ко'лядою переймають. Вони з своєю ко'лядою перейняли, і з своєю ко'лядою йшли собі, з своєю переймо'ю. Не віддавали її, то тільки ту віддавали, шо коло хати»³², «Перейма' — табуретку і цего' — перейму' хлопчики, хлопці, держа'ть. Перейму' з ко'ляди роблять, ше квітками вберуть. Шоб хоть трошки колосся було, да й квітки, да й держа'ть цю перейму'. Да й як дали їм викуп, то вони цю перейму собі забирають, свати, да й лежить вона в їх»³³, «Перейма' — то це на дорозі. Беруть жито, пшениця, роблять так як ко'ляду. І стають хлопці і переймають. І як скаже цей, шо переймає — я хочу, шоб молоді зийшли з воза, — безотказно. Питають їх — шо, хлопці, піде'м за стіл, чи так поставити? То так ставили, обично. Це оддають того снопа сватам, а молоді вже ставлять його на покуть, і вже воно стоїть до другого рожества. Хай буде господня дара на врожай і бідним, і багатим. Обтирали його на врожай»³⁴, «Перейму' ставлять на табурету, іконку, часом — хліб і сіль тільки стоїть. Якишо молодий погодився на ціну — то нічого. А якишо шось не зговорилися, то ше могли і спалити ту перейму' на дорозі, то, кажуть, погано живе. Забирав перейму' собі, чим більше, тим

лучше. Часом і кажуть — о, навіть не перейняв ніхто. З ко'ляди її брали, бо де ж ти візьмеш, як весілля взими»³⁵.

Колоски з «ко'ляди» брали й до весільного короваю: «І на коровай на підошву клали колосочки з ко'ляди, по два на угол, і копійки клали, по двадцять копійок. То кому колосок попав, то, каже, буде друге весілля. І на перейму' брали з ко'ляди. Свати собі забирають, і там хазяї собі десь лишають. За ко'ляду собі не ставили. То, кажуть, добре жити буде, як багато переймі'в»³⁶.

Хлібина на покуті лежала доти, доки й «ко'ляда». Після того її згодовували або лише корові, або й корові, курям, навіть котові й собаці, — всім. Кутю, яка лишалась також згодовували худобі й курям. У Волиці загодовування кутею курей супроводжувалося обходом хати: «Я вже два роки кругом хати ходила: беру кутю з банячком, йду кругом хати і квочку кво-кво-кво, і сіла на поріг, — і так курчат і нема»³⁷. Сіно з-під ко'ляди після освячення згодовували корові, «шоб добре доїлась». Дехто трохи сіна клав там, де кури несуться («шоб кури неслися»), дехто тримав квочці на гніздо.

У Рівках і Клепачах під обрус на столі сипали пшоно: «Як хочут, шоб квочки були, велися, то під настільник сипали пшоно на першу Вилі'ю. Після Водохрищ курам віддавали»³⁸. У Нараївці й Малому Скниті — зерна жита й пшениці: «Під настільник сипали зе'рнята — пшеницю, жито, як кончиця сьвато — то курам віддадуть»³⁹. У Великому Скниті сипали або пшоно, або гарбузки: «Є, шо під настільник пишно сиплют, є — зе'рняти гарбу'зові, — я в людей бачила в селі, сиплют. Шоб гарбу'зи велися»⁴⁰.

На Святвечір починали вечеряти, «як вже зі'йде зірка так висо'ко». У с. Нараївка на вечерю на сто-

²⁹ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

³⁰ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Несен Ганни Іванівни, 1928 р. н.

³¹ Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Косік Ганни Іванівни, 1927 р. н.

³² Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Вітер Олени Павлівни, 1929 р. н.

³³ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Лопух Олени Яківни, 1933 р. н.

³⁴ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюка Івана Федоровича, 1925 р. н.

³⁵ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Гарбарук Марини Яремівни, 1934 р. н.

³⁶ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Басюк Лідії Григорівни, 1956 р. н.

³⁷ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н.

³⁸ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

³⁹ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

⁴⁰ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Лопух Олени Яківни, 1933 р. н.

лі клали зайві ложки для покійних, а в Миньківцях схоже клали ложки для тих, хто в дорозі. Перед вечерею запалювали свічку, стоячи хрестилися, змовляли «Отче наш», казали: «Дай, Боже, за' рок дуждати!»...

Лише у с. Варварівка зафіксовано звичай кликати до вечері Мороза: «Як багачко дітей сядуть до вечері, то самий меньший або самий старший з-за столу гукає: «Морозе, морозе, ходи вечера-ти!» То шоб слабший мороз був, бо сильний мороз. Це на Вілію так казали»⁴¹. В інших селах цього звичаю не виявлено, водночас у Миньківцях до вечері просили усіх святих: «Казав хадзяїн: «Просим всіх святих до вечері»⁴².

Кутю їли із загальної миски. Перший набирив ложку чи три ложки куті старший господар, за ним всі решта. У с. Волиця пригадали про своєрідний варіант підкидання куті до стелі: «Це дівка брала ложку і кидала кутю під стелю: як прилипне дві куті (до пари), то, значить, замуж піде»⁴³.

Рештки вечері залишали на ніч на столі «для покойних». У залишену на столі кутю застромлювали ложки і прикривали їх хлібиною. Чия ложка на ранок перевернеться, той нібито до року помре: «На ніч сьвате не приймали, шоб вмерши поїли трошки»⁴⁴, «Для покойних на ніч на столі оставляли і всіх вспоминали покойних — дедів»⁴⁵, «Трошки ки'даєм, бу пуко'їники приходят з мо'гілок. Догори тако ло'жки ложим, а наверх — хліб. І вже вранці загля'дають — яка ложка перевернеця, то кажуть, шо це вже вмере. Так вже вечера стоїт до самого рання, а вранці прибіраємо»⁴⁶, «Як їли кутю, то для покойних вставляли на столі. Кільки вечерали — тільки ложок оставили. І треба ло'жки не ложити, а ставити, шоб пшеница стояла»⁴⁷, «На

ніч накривали, і так воно ночувало. Бо, каже, ше прийдуть покойніки на вечеру. На куті на ніч хліб клали, якогось пирога: з маком, яблуками, вишня-ми. Накривали тим хлібом ложки в куті. Зранку дивилися: як перевернулася, то до року вмере»⁴⁸, «Завжди на Вілію встаєця на другий день. Не прибираєм — то ше ж души поприходять. На всі три Вілії. На ложки дивились — чия перевернеця, той помре»⁴⁹, «Ми б ту кутю доїли, а мама: «Тре трошки оставити. Для вмерших». Ну то оставили трошки куті і ложки тако кругом тої миски. То вже як рано встанем, то котра ложка перекинеця, то це вже вмере»⁵⁰, «На Вілію повечерали, і ложуть ложки в миску, а тоді в миску кладеш круглу буханку хліба і накривають скатеркою. А вже зранку подивились: о, ложка перевернулася, це вже вмере до року. Це для вмерших оставляли»⁵¹, «Шо не з'їдаєми за вечерою, то встаєця на столі — кла'дуть тако ложки і кладу'ть буханку хліба. Кіко є се'мні, навіть як хто далеко, — тіко кладем ложок. На всі душі в хати кладуть. Чи'я ложка перевернеця, то той вмере вперед. То на столі в мисці з кутьою. А кутя стоїт на покуті всьой час в макітрі. То хліб клали тіко на миску, то шо на столі. І з-під хліба, і перевернеця. В мене мама як вмирили, то перед тим перевернулася. То душі приходять і перевертають»⁵², «І вже ми повечерали, пулягали, а цеє, шо встаєця їжа, шо ми вечерали, — не прибираємо, бо це прий'дуть вмерши вечера-ти, души. А в нас — це ж і в мене батьки вмерли, і в нього, — то ми і ложки ставимо, і стопки, — ну, все. Ше в мисці, де кутя, кладемо ложки (ві'мкою догори): чия' ложка перевернеця — той умре»⁵³.

Якщо би так не залишили на ніч нічого на столі, покойні могли би про себе й нагадати: «А на столі оставляють — бо прийдуть вмерши їсти кутю.

⁴¹ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

⁴² Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Вітер Олени Павлівни, 1929 р. н.

⁴³ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н.

⁴⁴ Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від Щербак Ганни Іванівни, 1932 р. н.

⁴⁵ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюка Івана Федоровича, 1925 р. н.

⁴⁶ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Швидюк Катерини Аврамівни, 1935 р. н.

⁴⁷ Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від Котюк Надії Олексіївни, 1942 р. н.

⁴⁸ Зап. 19.07.2007 р. в с. Губельці від Старпільської Анастасії Степанівни, 1932 р. н.

⁴⁹ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

⁵⁰ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

⁵¹ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Гарбарук Марини Яремівни, 1934 р. н.

⁵² Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Несен Ганни Іванівни, 1928 р. н.

⁵³ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Лопух Олени Яківни, 1933 р. н.

Даже сусідка забулась, то батько приснився, каже, Ганю, я до тебе приходив, то в тебе навіть куті на столі не було. А Боже, каже, а я забулась...»⁵⁴, «Кажуть, що для померлих трі кутю на ніч оставляти. І мені свекер приснився, що я до тебе не піду, я піду до своєї дочки, бо вона кутю варила»⁵⁵.

У с. Малий Скнит виявлено відомості про ритуальну годівлю на Святвечір домовика: «Ну, оставляли на столі [на Вілію]. Треба, щоб була кутя. А ще ж солодке оставляли. Він же ж любить. То цю вже казали — домовикові. Як от кутя ве'чор остаєцца — ну прийде ж хтось вночі, повинен, є ж той домовий в хаті кажній. Оставлялось для нього, щоб було до'бреньке таке»⁵⁶.

На усі три Святвечори приглядалися, чи багато на небі зір: «На Ко'ляди — Перша Вилі'я, Багатий вечор і Во'дяна Вилі'я. Перша — на здоров'я людей, друга для худоби, а третя на вружай. Дивилися на зорі. Вийшли: от, цього року люди будут слабі'ти. Тому що темно, нима зо'рей. А як уже на Багатий вечор, то вже на худобу...»⁵⁷, «Їдна Вилі'я на врожай, їдна на худобу, а їдна на людей, а яка до чого — не знаю»⁵⁸, «Дивилися на зірки на небі: то — на людей, а то — на худобу. Я точно не знаю»⁵⁹, «В нас три Вилі'ї: їдна на людей, а друга на худобу, а третя на врожай»⁶⁰, «На Багатий вечор як багато зірок, то добре на худобу і на людей»⁶¹.

На Різдво (Роздво; 7 січня) вранці мили посуд, помії несли худобі, рештки куті зі столу віддавали курям — «то, кажут, лучче несущця». У Миньківцях вранці на Різдво обов'язково несли корові «лу-

бочок» хліба (за визначенням респондентів, «лубочок — то такий чима'лий, з долоню, кусок»).

Як рудименти звичаю заводити до хати зранку на Різдво тварину можна сприймати відомості зі сс. Нараївка і Малий Скнит: «Давно ше колись мати казала, що вроді колись таке велося, що на Першу Вилію чи на другу вводили корову в хату. А толком то я вам не скажу»⁶², «Кулись, кажуть, заводили в хату худобу яку-небудь, але коли і що, — то не за меї пам'яті»⁶³.

Хлопці й дівчата на Різдво ходили колядувати по під вікнами. Крім церковних коляд, були й сільські, адресні колядки:

Колядка господареві:

Пане господару, на твоєму двору
Рай розвився,
Да ой, рай розвився,
Господь звеселився,
Син Божий звеселився!
На твоєму двору виросло деревце,
А тее деревце три браття рубали,
Три браття рубали, церкву збудували,
Церкву збудували із трома верхами.
Радуйся, ой радуйся, земле, Син Божий народився,
В першее віконце світить ясне сонце,
В другее віконце світить ясний місяць,
Третеє віконце — то маленькі дітки⁶⁴.

Колядка дівчині:

Ой ясна-красна на небі зірка,
Їще й красніша Світлана-дівка.
Ішла по воду — як зорі сходять,
Ішла з водою разом з зорою.
Зайшла в сінечки — три доріжечки
Зайшла в світлоньку — паничи стоять,
Паничи стоять — шапки знимають,
Красную панну поздоровляють.
Вечир добрий! 65

Колядка дівчині:

Ходить Марія по крутій горі, по крутій горі.
Радуйся, Марія, радуйся, Діво чиста,
радуйся, радуйся!

⁵⁴ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Свідзінської Марини Захарівни, 1929 р. н.

⁵⁵ Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Косік Ганни Іванівни, 1927 р. н.

⁵⁶ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Басюк Лідії Григорівни, 1956 р. н.

⁵⁷ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

⁵⁸ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Гарбарук Марини Яремівни, 1934 р. н.

⁵⁹ Зап. 19.07.2007 р. в с. Губельці від Старпіцької Анастасії Степанівни, 1932 р. н.

⁶⁰ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Швидюк Катерини Аврамівни, 1935 р. н.

⁶¹ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н.

⁶² Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Гарбарук Марини Яремівни, 1934 р. н.

⁶³ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

⁶⁴ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н., Квітки Надії Тимофіївни, 1937 р. н.

⁶⁵ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Басюк Лідії Григорівни, 1956 р. н.

А на тій горі кражі кражають, кражі кражають,
А с теї рожи та й вилетів птах,
та й вилетів птах,
А він полетів попід небеса, попід небеса,
А ті небеса розтворилися, розтворилися,
Усії святі поклонилися, поклонилися⁶⁶.

Колядка хлопцеві (початок):

Ой під вербою, під зеленою
Гей-ге-ей, Рождество!
Там красний панич коника сідлає,
Коника сідлає, в дудочку грає...⁶⁷

Локальною особливістю Славутчини є зафіксована у с. Волиця традиція виконувати колядку для «молодухи»: «Як молоду'ха вийде замуж, то для молодухи є коляда. І молодуха повинна вгощати: збирає колядники і вгощає. Коли вона пішла вже замуж — але до Роздва. На Роздво вже йдуть колядувати, хто не забудецця за неї. Сьомого, восьмого, дев'ятого можна було колядувати, і цю для молодухи так само. То їй раз в життю колядували:

Ой у полі, полі, в полі засіяло,
Да гей, Рожество! (2 р.)
Пані молодуха в хаті засвітила (2 р.)
В хаті засвітила, браття побудила:
Йуставайте, браття, йуси молодії,
Да сідлайте коні йусе воронії,
Бо поїдем рано, рано до церковці,
Рано до церковці, до батенька в гості.
Приїхали надвір — всей двір засяяв,
Як зайшли йу сіни — соколи й обсіли,
Як прийшли йу хату — столи застиляють,
Столи застиляють, молоду питають:
Де ж ти, доню, шо за нас забула?
Була й у свекорка — не в ріднього батька,
Була й у свукрухи — не в рідньої маті,
Була й у діверка — не в рідного братіка,
Була й у зовиці — не в рідньої сестриці.
Да й од цього слова да й бувай здорова,
Да бувай здорова, пані молодуха»⁶⁸.

Була також адресна колядка бабі. Респондент зі с. Волиця згадала початок цієї колядки, а також розповіла про дотичний до виконання цієї колядки випадок:

⁶⁶ Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Косік Ганни Іванівни, 1927 р. н.

⁶⁷ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Басюк Лідії Григорівни, 1956 р. н.

⁶⁸ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н., Квітки Надії Тимофіївни, 1937 р. н.

«Бабуню, бабунь, Господь вас кличе
Господь вас кличе, дару вам дає...
Святий вечор!

А одній ми цю коляду заколядували, а вона виїшла да каже: «Яка я вам баба?» І нічого нам не дала. То ми їй другої заколядували:

Парасю кривенька, кальпопо сліпенька,
Господь вас кличе, дулю вам тиче»⁶⁹.

Повсюдно воіли, щоб першими колядувати (як і щедрувати й засівати) прийшли хлопці: «Посипати і колядувати — то вперед шоб хлопці зайшли»⁷⁰, «Як колядують чи щедрують — як будуть перші хлопці, то дуже добре, а як дівчата — то шось худобі, кажуть, погано»⁷¹, «Хочуть, шоб щадрі'вники вперед прийшли хлопці, то бички будуть. А те каже — мені коб дівчата, мені телічок треба»⁷², «Як кулядувати ходять, то вперед шоб хлопець кулядував, бо як є ше дівчата в хаті, то шоб хлопець, і, кажуть, видло худоби — то шоб бичок роди'вся»⁷³.

Загалом поза ритуальним обходом дворів колядувати можна було від Введення (іноді від Сави) і до Стрітіння: «Сави, Варвари і Миколи — од цих свят вже починали колядувати. І колядують до Стрітіння»⁷⁴, «Колядувати на Введенне' як почнуть — і це вже сьватий вечер аж до самого Стрітіння, — не можна нічого робити»⁷⁵, «Колядувати мона до Стрітіння, п'ятнадцятого лютого, святий вечор щитаєця. І колись на Введенне починали колядувати»⁷⁶.

Проте трапляються й винятки з цього правила. Зокрема, спорадично на Славутчині колядували у жнивну пору, в Петрівку: «На Введенне' почина-

⁶⁹ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Квітки Надії Тимофіївни, 1937 р. н.

⁷⁰ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

⁷¹ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Швидюк Катерини Аврамівни, 1935 р. н.

⁷² Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Гарбарук Марини Яремівни, 1934 р. н.

⁷³ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Лопух Олени Яківни, 1933 р. н.

⁷⁴ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

⁷⁵ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Швидюк Катерини Аврамівни, 1935 р. н.

⁷⁶ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н.

ли колядувати. Після Стрітення вже не колядували. Але ше в нас старі баби колядували на Ганни»⁷⁷, «На Різдво, і ше в Петрівку колядувати мона. Колядни'х то співали в Петрівку дівчата. Любі колядки. По хатах не ходили, але колядувати мона»⁷⁸. Для такого порушення регламенту є їй відповідна мотивація: «Старі люди кажуть, колись залишили ко'ляди. Вже нема цих коля'д. І дуже стали люди мерти. Як везе дядько ко'пу з поля... як він огле'неца — то сидить ззаду жинка в чорному, манаському, і питаєця: «Чого ти огле'даєся? Я — Божа Мати. Їдь у село і кажи, хай кулядують ідуть. Нашо вони коляди лишили? Бо всьой народ вимре». А жнива... Він приїхав в село і таке каже. Люди кажуть — то треба йти. І так ходили, ніби кулядують, од хати до хати, то тепіра перестали люди мерти»⁷⁹, «Перед Пе'тром, чи навіть після Пе'тра, то дуже мерли люди в селі. А хтось-то їм сказав, шо ви колядуйте. І стали колядувати, і перестали люди мерти. А то дуже люди мерли в селі. І зара так од тих пор пішло, шо тільки Петрівка, і колядують, колядують колядки. Це я таку байку чула. Господь його знає, де таке було, но було. Любі колядки»⁸⁰. Також вдови колядували, викликаючи дощ (про це йтиметься децю згодом).

На *Щодруху* (чи *Щедруху*, *Щодрий вечір*, *Багатий вечір*, *Багатий вечор*, *Вілію*), крім інших страв, традиційно варили вареники з сиром, з пшоном та ін. У сс. Рівки й Малий Скнит дотримувалися звичаю дванадцяти страв. Вечеряли скоромним (кишка, голубці з м'ясом, котлети, холодець тощо), відтак скоромною була й кутя.

Декотрі господарі на Багатий вечір передбачали строк отелення корови: «А батько мій на Багатий вечор все виходив надвір дивився, куди корова головою лежить — коли будуть телята, коли телитися буде»⁸¹, «І на Багатий вечор я все коло два-

надцятій години (ночі) бігаю дивлюсь, як корова тілна, то чи лежить у двери. Як лежить у двери, значит, теля буде вдень, лежить туди — значить, буде під захід»⁸².

Повсюдно господар перев'язував житніми перевеслами яблуні, «шоб родили», «шоб ра'сне було». При цьому постукував дерево обушком сокири. У Губельцях примовляли: «Як не будеш родити, то зрубаю»⁸³. У Малому Скниті побутувала інша примовка: «Дерева на *Щодруху* перевеслами перев'язували, шоб комашки не гризли. Сам хадзяїн в'язав, — наробив крутельні"в... А є таке дерево, яке не родило, то бив обу'хом і казав: «Як не будеш родити, то буду тобою паску гнітити»⁸⁴. У Рівках господар йшов до дерев, одягнений у кожуха: «На Багатий вечор завжди батько з півдня' вдягає кожу'ха, і переве'сла накручені вже, і тими перевеслами об'язував дерева, і ше й обу'хом стукне: «А не будеш родити, то будеш в огні горіти». Як були діти, то бігали з батьком»⁸⁵. У Великому Скниті він ішов з хлібиною під пахвою: «На Новий рік, на *Щодру'ху* ввечери, як діти ходять *щодрувати*, то хадзяїн наробить переве'сел і дерева по підв'язує, і сокиру біля себе бере, об'яже і каже: «Не буш родити — будеш в печи' горити», — стукне його обу'хом. Сам йшов, переве'сла з любої соломи робив. Казали колись, шо треба хлібину під руку брати, потім її назад до хати несли»⁸⁶. У Волиці в давнину дерева перев'язували сіном, попередньо покладеним під пікну діжу: «На Багатий вечор колись мати місить хліб, і ложить під хліб трошки сіна, під діжку, і після бере вже, як вже замісила хліб, ввечері йде і об'язує кожду деревинку тим сіном. А я йду тепер з сокирою: два рази обу'хом, а третій то й врубала трохи, шоб не сильно, — і грушка на дев'ятий рік зародила»⁸⁷. Лише у На-

⁷⁷ Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Косік Ганни Іванівни, 1927 р. н.

⁷⁸ Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Вітер Олени Павлівни, 1929 р. н.

⁷⁹ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від баби Мані (Відомості про інформатора втрачено)

⁸⁰ Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Кальчук Анни Захарівни, 1926 р. н.

⁸¹ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

⁸² Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н.

⁸³ Зап. 19.07.2007 р. в с. Губельці від Старіпської Анастасії Степанівни, 1932 р. н.

⁸⁴ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Басюк Лідії Григорівни, 1956 р. н.

⁸⁵ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

⁸⁶ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Лопух Олени Яківни, 1933 р. н.

⁸⁷ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н.

раївці перев'язувати дерева ходили дівчата: «Дерево на Щодруху дівчина подв'язує перевеслами з соломи. Геть кажуть — треба коси розпустити, щоб так расно родило, як коси»⁸⁸, «Дівчина до'лжна уб'язувати. І без хустки, і повинна прийти перехриститись, і тоді перев'язує де'рева, щоб расно родили. Це на Щедруху уб'язували. Як не було дівчини — то жінка йшла»⁸⁹.

У Губельцях на Щодруху використовували й зібраний упродовж тижня попіл з печі: «Попіл з печі цілий тиждень збирали, не виносили, а вже на Щодруху дерева тим попелом підсипали. А то — дорогу висипали цим попелом, як хто до кого ходить, хлопець до дівчини»⁹⁰.

У с. Рівки господар уносив в хату буханку хліба: «На Багатий вечір мужчина перший до хати йшов. Кажали йому: «Багачу-рогачу, заходь до хати». А він: «Іду, йду, куліду несу». І так і на Вилію Во'дяну казали. То так казалося, щоб жито родилося, пшениця. Він вносив з собою буханку хліба в рушничку. Це хадзяїн так»⁹¹. Звертання до господаря «багачу-рогачу», можливо, є рудиментом уведення до хати худоби, швидш за все, вола, з яким пов'язували врожайність.

У Малому Скніті на Багатий вечір «кликали худобу»: «На Багатий вечір, бувало, мати знімає скатерть з стола і сипле сіно, зерно сипле, і кличе худобу: там — на-на-на, і кури, і свині, і коні, — всю худобу. То на стіл сипали сіно»⁹². Потім ту посипану пашню змітали й давали курям, а сіно зі стола — худобі.

Дівчата на Багатий вечір гадали: «Вносять якогось там чобота кидають; пампушки печуть кладуть на стільчик: чю перш собака візьме, та піде перш замуж. Це колись дівчата виходили і казали: «Діду, діду, ходи з нами вичерати». Це до місяця так виходити казати. Но ми так не робили, бо кажуть, що колись таке случилось, що шось

хопи'ло ту дівчину. То такий вечір, що мона шось на себе накликає. Дро'ва ми вносили до хати щитали: піде — не піде, піде — не піде. І штафета щитали, скільки захопиш: вдовець — молодець»⁹³, «Год Різдва до Багатого вечора збираєм смі'тте в куточок, а на Багатий вечір виносили за хату слухали, куди собаки загавкають: то це туди вза-між підеш»⁹⁴.

На Щодруху на Славутчині, як це звикло для Волині, ходили «діди», «цигани», хлопці робили збитки: «Хлопці, де дівчина, на Багатий вечір прив'язують снопа до клямки, що, мол, замуж підеш. Любого снопа. То но де дівчина. А то — вкрадуть шось. Або — де хлопець — черепків в комин накидають. Отаке чудили»⁹⁵, «Перед Новим роком хлопці кумедії роблять»⁹⁶, «На Щодруху, то ходят — перебіраюця в ді-дів, кожухи' вивертують, бороди чіпляють»⁹⁷, «На Багатий вечір то передіваюця: хлопець у бабу, а баба в хлопця, ідуть до хати, шось там щедрують...»⁹⁸, «На Щодруху перебіраюця да ходять, в таке всяке. Реготять, бігають. То — за циганку, то — за цигана, — на що хоч. Чула таке, що «Ух, ух, солом'яний дух». То ції, що перебіраюця на цигани, отаке... То якась приказка така. Вони назбирають хліба да грошей, да другого дня... [...] На Щодруху комедії робили»⁹⁹, «В нас на Багатий вечір кажуть: «Ух, ух, солом'яний дух!» І б'ють ломакою по кожу'сі, як хто кожуха вдягне. Ну, там не крепко б'ють... То це в нас молодьож так вбиралася в кожуха вовною догори. В діда вбереця і кричить так: «Ух, ух, солом'яний дух!» А дівчата б'ють його. То комина шклом накриєм, то вікна соломкою позакриваєм... — до ран-

⁸⁸ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

⁸⁹ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюка Івана Федоровича, 1925 р. н.

⁹⁰ Зап. 19.07.2007 р. в с. Губельці від Старпільської Анастасії Степанівни, 1932 р. н.

⁹¹ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

⁹² Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скніт від Гарбарук Марини Яремівни, 1934 р. н.

⁹³ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

⁹⁴ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

⁹⁵ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

⁹⁶ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

⁹⁷ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скніт від Лопух Олени Яківни, 1933 р. н.

⁹⁸ Зап. 24.07.2007 р. в с. Великий Скніт від Нужи Катерини Іванівни, 1927 р. н.

⁹⁹ Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від Щербак Ганни Іванівни, 1932 р. н.

ку ходим. То перше йде дід до хати просить, тоді ми. Щедруємо, колядуєм»¹⁰⁰ (Варто зазначити, що ключовий вислів з щойно наведених цитат зазвичай пов'язують з потерчатами чи русалками. У демонологічному контексті згадували його й на Славутчині: «Чула шось, шо: «Ух, ух, солом'яний дух!», — ції, которії вмершиї, шось говорили»¹⁰¹, «Пирид Купайлом ни ходити в жито, ни мона було, бо русалки залоскочут. «Ух, солом'яний дух, мене мати породила, нехрищану положила», — то так до них не можна було казати, бо залоскочуть»¹⁰²).

Хлопці й дівчата ходили попід вікна щедрувати. Спочатку питали дозволу: «Вечор добрий, пане господарє, позвольте щодривати!» Їм відповідали: «Позволяєм». Відтак починали щедрівку (щодру'ху):

Щодрик-щодрик, щодрівонька,
Прилетіла ластівонька,
Стала вона щебетати,
Господара викликати:
Господаре, вийди з хати,
Подивися на отару:
І гувечки покотились,
І корови потилились¹⁰³.

Ой чи дома пан господар?
Щодрий вечор, добрий вечор!
Сидить собі в конєць стола,
На йму шуба шубальова,
На тий шубі написано,
Написано три словечки:
Одне словце — ясний місяць,
Друге словце — ясне сонце,
Трєте словце — ясни зиркі.
Ясний місяць — пан господар,
Ясне сонце — його жона,
Ясни зиркі — його дітки.
Щодрий вечор, добрий вечор,
Добрим людям на весь вечор.
Добрий вечор!¹⁰⁴

¹⁰⁰ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

¹⁰¹ Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від п. Федосі (Відомості про інформатора втрачено).

¹⁰² Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Щасливої Надії Зотівни, 1945 р. н.

¹⁰³ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Гарбарук Марини Яремівни, 1934 р. н.

¹⁰⁴ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

Щедрівки дівчині:

Прилетіла ластівонька,
Щодрий вечор, добрий вечор!
Сіла-впала край віконця,
Стала вона щебетати,
Красну панну пробуджати:
Встань, Галюню, годі спати,
Ходи з нами щодрувати.
Приїжджало трєє сватив:
Одні стали за воритьми,
Другі стали у сінечках,
Треті стали у світлиці.
За воритьми — відказала,
У сінечках — відказала,
У світлиці — хустку дала.
Щодрий вечор, добрий вечор,
Добрим людям на весь вечор.
Добрий вечор!¹⁰⁵

Прилетіла ластівонька,
Щодрий вечор, добрий вечор!
Сіла вона на віконці,
Стала вона щебетати:
Встань, Манюню, годі спати,
Приїхало трєє сватив:
Перші свати — у воротях,
Другі свати — під віконцем,
Треті свати — у сінечках...¹⁰⁶

Прилетіла ластівонька,
Щодрий вечор, добрий вечор!
Сіла вона край віконця,
Стала вона щебетати,
Красну панну викликати:
Красна панно, вставай рано,
Вставай рано, ранесенько,
Да вмивайся білесенько,
Бо приїдуть трєє сватив:
Одні свати за воритьми,
Другі свати у сінечках,
Треті свати у світлонці.
Щедрий вечор, добрий вечор,
Добрим людям на весь вечор!
Вечір добрий!¹⁰⁷

Щедрівка хлопцеві (закінчення):

...Та й поїдем за гіроньку,
За гіроньку по дівоньку

¹⁰⁵ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

¹⁰⁶ Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від Щербак Ганни Іванівни, 1932 р. н.

¹⁰⁷ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Гарбарук Марини Яремівни, 1934 р. н.

*А дівоньку тяжко брати,
Тяжко брати, легко жити,
А вдівоньку легко брати,
Легко брати, тяжко жити*¹⁰⁸.

Завершували щедрівку вимогою винагороди:

*Щодрик-бедрик,
Дай вареник,
Грудку каши і ковбаси*¹⁰⁹.

*Дайте пирога,
Бо візьму хату за рога.
Дайте ковбасу,
Бо хату розтрасу!*¹¹⁰

*Щодрий вечор, добрий вечор,
Дай вареник, скибку сала,
Шоб того року дождала!*¹¹¹

Якщо щедрівників обділили з винагородою, ті кричали:

*Шоб на твою двору
Наробили тхорі!*¹¹²

На **Новий рік** (14 січня) першим відвідувачем мав бути чоловік чи хлопчик: «*На Новий рік треба, щоб чоловік ввійшов у хату, щоб був здоровий цілий рік. Пусипле житом, щоб було життє у хаті: «Житом-житом пусипаю, з Новим роком поздоровляю!»* То як старший, то даси йому сто грам, а як менший — гроши»¹¹³, «*У свято, в любе свято, треба, щоб чоловік в хату перший зайшов, то для хазяйства добре. І посівати — то ж треба, щоб хлопчики перші зайшли*»¹¹⁴, «*На Новий рік — аби чоловік йшла до хати, бо як баба зайде, то боліти будуть. То хлопчики йшли посівали*»¹¹⁵.

¹⁰⁸ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Гарбарук Марини Яремівни, 1934 р. н.

¹⁰⁹ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

¹¹⁰ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

¹¹¹ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

¹¹² Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

¹¹³ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від баби Мані (Відомості про інформатора втрачено).

¹¹⁴ Зап. 19.07.2007 р. в с. Губельді від Старпільської Анастасії Степанівни, 1932 р. н.

¹¹⁵ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Несен Ганни Іванівни, 1928 р. н.

Посівальники традиційно приказували «Сію-вію-посипаю (чи посіваю), з Новим роком поздоровляю». Зерно, яким вони засіяли, змітали і згодовували курам.

Останній Святвечір мав назви *Водяна Вілія*, *Водяна Вілія*, *Во'дяна Вилі'я*, *Голодна кутя*. Дехто стверджував, що «*Та Вілія, що перед Горданом, перед Горданію — важніша, бо це вже на цілий рік іде*»¹¹⁶. Посвятивши у церкві воду, удома кропили хату, худобу. Також побутувала традиція окроплювати садовину (господар брав з собою буханку хліба); на деревах і вуглах хати крейдою проставляли хрестики: «*З хлібом — то на Водохрище святити дерево ходили. І хрестики на деревах і на вуглах хати крейдою ставили*»¹¹⁷.

Велике водосвяття на водоймах відбувалося і наступного дня — на *Водохрище*, *Вудохрища*, *Горда'нь*, *Горда'н* (19 січня).

Шанували також воду, освячену на **Стрітєння** (*Стрітєнне*; 15 лютого): «*До схід сонця з трох колодезів брали на Стрітєння воду святити. Стрітєнська вода, кажуть, дуже помічна*»¹¹⁸. Стрітєнську або страсну свічку засвічували як оберег від блискавки: «*Як гримить — стрітєнну свічку світили і на стіл ставили, щоб не впав гром на хату. Або зі Страсті свічку світиця, як літо таке громке' часом є*»¹¹⁹. Освяченим разом зі свічкою-«*громовицею*» волокном спалювали «рожу».

Згідно з уявленнями, на Стрітєння вода в колодязі перетворюється у мед: «*Воду в відрі розходувати, так розходувати, щоб іти до колодязя води набрати. Вже кажуть, як підеш тоді по воду, то вже тоді води не набереши, а меду. Але це треба не так навмисни виляти, а так, щоб вона в тебе розходувалася*»¹²⁰.

На Славутчині, як і повсюдно в Україні, побутувало уявлення, що «*Зима на Стрітєнне з літом стрічаєця*». Від цього дня дехто вже вважав можли-

¹¹⁶ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

¹¹⁷ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Несен Ганни Іванівни, 1928 р. н.

¹¹⁸ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Гарбарук Марини Яремівни, 1934 р. н.

¹¹⁹ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

¹²⁰ Зап. О. Кучер 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Царюк Ольги Яківни, 1935 р. н.

вим копати землю. Знають селах району і приказку «Як на Стрітення півень з стріхи води нап'ється, то до Юрія віл напасеться».

На **Масниці** варили вареники з сиром, пекли млинці, налисники. У низці сіл зафіксовано традицію впродовж Масничного тижня «напивати колодку», чи «волочити колодку»: «*На Ма'сницю вареники вечно варили з сиром. Хлопці дівчатам напивали колодку колись, але то не за меї пам'яті*»¹²¹, «*Колись-то ходили колодку напивати. То хлопці-дівчата якось там ходили. Була якась там колодка. Отака-во колодочка, з дерева. І вже ставлять на неї горілку і п'ють*»¹²², «*То колодку і заре, як хоче, то нап'єцца. Після Різдва сім не'діль цієї колодки, святкують собі баби. То просто пили горілку. Тиждень такий. То заму'жні баби*»¹²³, «*Колодку напивали, но я її не знаю*»¹²⁴, «*На Ма'сницю то но казали — колодка — але це не волочать колодку, бо казали — колодку волочити — то но горілку і закуску волочили. Пили баби. Ніякої колодки там не було. То так по своїй ходили. Кум до куми. Колись казала Лукаши'ха, шо хто на цьому світі колодки не волочить, на тому світі буде гилу волочити*»¹²⁵.

У сс. Великий Скнит і Клепачі згадали про зв'язок між масничною «колодкою» і великоднім «волочильним»: «*А хлопці на Ма'сницю, од четверга до суботи, приходять до дівчат, приносять горілку, напивають колодку. А вже на Паску вона дає йому платка і червоні яйця — оддає йому ту колодку назад. То ж нема ніякої колодки — це тіки називаєцца так*»¹²⁶, «*Колодку перед Паскою п'ють. [...] хлопці приходять — вже ми могорич п'є'мо. Готуємся, все. А вже на Паску, вже нам треба готувати їм платочки з яйцями. Їм даєм вже. Колодка*

щиталось. То вже в понеділок волочилне називаєцца. Колодка хлопцям даєцца — той платок з яйцями. Гарно вишитий»¹²⁷.

Особливістю Славутчини є локальне побутування тут звичаю у масничний четвер «справляти Савку», чи «ховати Савку» (Про цей і тотожні йому весняні звичаї див. також: 5, с. 41—48):

«*На Масляну — млинці, вареники, налі'сніки печуть. Це ж тоді Савку справляють, як є сніг, закопують. П'єм, п'єм, а тоді одну бабу винесли, в сніг вкинули, закопали, снігом прикрили. А потом — ми вже йдем до хати, а вона тоді йде вже: «Добрий вечор, я, Савка, вже чуть тут не захолола...» Ну, для неї — вже чарку, другу, третю. І співаєм:*

*Умер Савка — бу слабій був,
А бив жінку — бу дурний був.
Савка, пу Савці, вип'єм пу чарці,
А ви, баби, знайте, Савку пухуйте.*

Це такий обичай на Масницю. То стару бабу брали або дядька якого за Савку. То в четвер перед Великим постом. За'пуски»¹²⁸;

«*Савку справляють. Збираюця баби. П'ють, гуляють, танцюють. Виберуть тебе Савкою, закидають снігом, да й вже співають:*

*Бе-ге-ге!
Савка вмер
У читвер
Пухували Савку,
Пуклали на лавку
Савка вмер,
А коли — у читвер.
Поклали Савку
На дубову лавку.
Лавка гнеця,
А Савка смієця»*¹²⁹;

«*Це перед восьмим березня, у четвер Савку ховали. Бо говорили:*

*Бом-дзень, Савка вмер.
А коли — йу четвер.
А ви, молодци,
Печіт паляниці,*

¹²¹ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

¹²² Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Вітер Олени Павлівни, 1929 р. н.

¹²³ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Матвійчук Ольги Денисівни, 1935 р. н., уродженки с. Кривовілька Теофіпольського р-ну Хмельницької обл.

¹²⁴ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Катерини Семенівни, 1935 р. н.

¹²⁵ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

¹²⁶ Зап. 24.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Нужи Катерини Іванівни, 1927 р. н.

¹²⁷ Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від Котюк Надії Олексіївни, 1942 р. н.

¹²⁸ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

¹²⁹ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від баби Мані (Відомості про інформатора втрачено).

Да підемо яму копати,
 Да будемо Савку ховати.
 Бом-дзень, Савка вмер.
 А коли — йу четвер.
 Положили Савку на лавку:
 Лавка трасеєца,
 Савка смієєца.
 Бом-дзень, Савка вмер.
 А коли — йу четвер.
 А я плачу — бо це ж хресний мій...

Як Тетяна ще була жива, то вона зробить ляльку, зробить Савку, да кличе бабей ціх, да горілку пили. Посміялися, попили горілки, розкидали ту ляльку — з куфайки і хустки вона була, — да й і всьо. Це на Ма'сницю в той четвер»¹³⁰;

«Випивали, Савку хоронили. Шось приказували: «Савка вмер!» — А коли? «У четвер»¹³¹;

«Савку хоронять — це Ма'сниця. Зара вбіраєця баба у чоловіка, кладуть її на лавку, приплакують до неї — це вже Савка. «Савка вмер у четвер, А ви, баби, знайте, Савку пухувайте» — приказка така. То замужні так гуляли. Це до четверга вже роблять, а вже четвер, п'ятниця, субота — вже вони гостюють: ви в мене справляєте Савку, а той — в того, а той — в того. І так ходили і справляли, горілку пили. А то вже починаєця Великий піст»¹³²;

«Оце на Ма'сниці в цій осьде' хаті строїли того Савку. Значить, на Ма'сницю сидимо за столом випиваєм. Треба когось, шоб хтось підв'язав комусь колодку. Була моя мати, їй було семдесят років, і ми випивали в цій хаті, і один в нас казав, шо мені в житні не прив'язують колодки. І моя мати під столом пролізла і прив'язала йому таку колодку, шо він як хтів встати — і не може вилізти. І не може витягнути цю колодку. Добре зашнуркувала. Всьо — бутель горілки. Він приносить на другий день бутель горілки. Ми од'язуєм колодку, берем його в радно, і виносим на город, і загрибаєм в сніг, і вертаємось сами' до хати. Сідаєм пити. То раньче виносили — було нормально. А одного разу виносили мого брата двоюріднього, а він був креп-

ко п'яний, ми його покинули, пришли п'єм, а його нема. Ми як приходимо — а він холоне. Ми — за нього, до хати, і масаж: горілкою, хто чим. Насилу Божу одтерли. Оттака була Ма'сниця. Савку виносили. Колодку підв'язували, кому придумаєм. З кого хочем стягнути бутель горілки. Жонатий — нежонатий — нема різниці.

Вмер Савка,
 Бо старий був.
 Загребли в сніг,
 Бо дурний був»¹³³.

Варто зауважити, що звичай «ховати Савку» на Славутчині не повсюдний. Зокрема, не пригадали про нього у с. Варварівка, а в с. Губельці респондент зазначила, мовляв, «Савку хоронити я таке чула, но в нас такої заведенції не було».

Можна також припустити можливість існування у минулому на Славутчині звичаю «гонити зиму», ймовірно, також приуроченого до Масниць, оскільки йдеться про характерне для Масниць катання на запряжених конях: «Колись жінки зиму гонили, в підводах їздили, чи в санях, а тепер того нема»¹³⁴, «Збіралося баби, пили, да вже гонять цю зиму. Шось таке було...»¹³⁵ Водночас ця теза наразі має суто гіпотетичний характер.

У перший день Великого посту ще «полоскали зуби горілкою».

Перша субота Посту, Федорова, на Славутчині поруч з Троєцькою і Михайловою суботами, входить до числа найбільших поминальних у році [5, с. 59–60].

Першого тижня і кожної суботи Великого посту «Не мона білити в хаті, бо покойнікам замазуєш очі, шось вони будуть обіжатися»¹³⁶. Також «Золити не мона було в перший тиждень Посту»¹³⁷, «В Пист не мона мастити, шити»¹³⁸. Ці заборони

¹³⁰ Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від Котюк Надії Олексіївни, 1942 р. н.

¹³¹ Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від Щербак Ганни Іванівни, 1932 р. н.

¹³² Зап. 24.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Нужди Катерини Іванівни, 1927 р. н.

¹³³ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н.

¹³⁴ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Лопух Олени Яківни, 1933 р. н.

¹³⁵ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

¹³⁶ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Гарбарук Марини Яремівни, 1934 р. н.

¹³⁷ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

¹³⁸ Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від Котюк Надії Олексіївни, 1942 р. н.

ни на Славутчині, як і деінде в Україні, пов'язані з поминанням душ покійних: «Золити в понеділок і п'ятницю не можна. Білити в п'ятницю навидло пужару' не мона і навидло худоби, шоб не хворіла, і пуконікам гочи замахуєш. Шити в п'ятницю не мона, бо гочи зашиваєш»¹³⁹, «В п'ятницю не білили, шось воно на покійників»¹⁴⁰, «У п'ятницю, в кого батьки пумерли, то не мона мастити, бо батькам гочи пузамахуєш»¹⁴¹.

На **середину Посту** побутувала традиція випікати три хрестики з тіста: «Середохресна середа — три хрести пекли. Ложили їх у муку, шоб було багато муки, зерна. Їли їх»¹⁴². Хрестика брали й на весняні засівки, використовували його на вигін худоби [5, с. 63]. Також у Середохресну середу не снували, бо «заплутаються нитки» [5, с. 64].

У Піст дівчата під вечір співали на вулиці веснянок. «Веснянки співали, як повиходять дівчата на гулицю. По гулиці ходили і співали:

Весна наша красна,
Шо ти нам принесла,
Чи яблучко, чи кисличку,
Чи на руку рукавичку?

А хлопці ше:

Гон! Гон! Гон! Гон!»¹⁴³
Ой весно-красно,
Шо ти нам принесла,
Чи яблучко, чи кисличку,
Чи на руки рукавичку?
Старим бабам кілочки підпиратись,
А дівчатам віночки вбиратись¹⁴⁴.

До прильоту птахів приурочували випікання спеціального печива: «Перші птахи прилітають граки, то пекли такі, як жайворонки, таке печиво, таке собі пекли, як хто хтів, — ну, в кого діти є маленькі. І виходили в поле і закликали весну, тоді

як прилітали пташки»¹⁴⁵, «Граки до нас прилітають першими. Випікали такі хрестики і пташечки, то діти бігали і гралися»¹⁴⁶.

Про свято **Обретіння** (Обертение) повсюдно на Славутчині відома приказка, що «То діти обертаються до хліба, а пташки до кубел». Її пояснюють тим, що діти починають жвавіше бавитись і їдять більше хліба, а птахи обертають голови з вирію до місць гніздування.

За погодою на **Явдохи** (14 березня) визначали погоду на весну, у цей день звикло сіяти капусту на розсаду: «Яка Євдоха — така буде весна. На Євдоху набираєця на розсаду, в теплиці»¹⁴⁷, «На Євдоху сіють розсаду, шоб було гарно садити. І колись так робили — на Євдоху парники вже засіяні мають бути»¹⁴⁸. Дехто ж вважав важливим висіяти розсаду до Благовіщення: «Я розсаду всігда сію до Благовіщення, то нічо' не поїсть»¹⁴⁹.

Як на **Сорок святих** (22 березня) мороз, «то ще буде сорок морозів». На Сорок святих «сорок бузько повинен принести ломак, зробити собі кубло»¹⁵⁰, «Якщо сорок ломак принесе на Сорок святих боцун, то буде рання весна і тепла, а якщо ні, то буде холодна»¹⁵¹. У селах Славутчини дотримувалися традиції зварити у цей день сорок вареників чи спекти сорок пиріжків. Поширені варіанти оповідки про те, як одна жінка намагалася зварити «сорок сороків», тобто кожному святому по сорок вареників, аж при тих варениках і вмерла. Також розповідають про чоловіка, якого сорок святих покарали за те, що у їхній день сіяв горох [5, с. 86—87].

У с. Варварівка виявлено поняття «вдовиного плуга» — давньої звичаєвої форми громадської допомоги вдовам чи сиротам. Приурочували його тут до дванадцятій неділі по Різдву (кінець березня):

¹⁴⁵ Зап. Ю. Пуківського 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Вознюк Катерини Феодосіївни, 1948 р. н.

¹⁴⁶ Зап. Ю. Пуківського 20.07.2007 р. в с. Губельці від Косік Любові Микитівни, 1944 р. н.

¹⁴⁷ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

¹⁴⁸ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Швидюк Катерини Аврамівни, 1935 р. н.

¹⁴⁹ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

¹⁵⁰ Зап. О. Кучер 13.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Несен Ганни Іванівни, 1928 р. н.

¹⁵¹ Зап. О. Кучер 20.07.2007 р. в с. Губельці від Косік Віри Денисівни, 1932 р. н.

¹³⁹ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Швидюк Катерини Аврамівни, 1935 р. н.

¹⁴⁰ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

¹⁴¹ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

¹⁴² Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Швидюк Катерини Аврамівни, 1935 р. н.

¹⁴³ Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Вітер Олени Павлівни, 1929 р. н.

¹⁴⁴ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

«Баба, мамина мама, вона все по неділях знала. То казала: «Восьма неділя пускає, а дев'ята розпускає. То повинен вже плуг бути на дев'ятій неділі. А на дванадцятій повинен бути вдовиний плуг». Од Різдва. Бачте, хазяї — то зарано біжать. А вдові — то коли прийдеця»¹⁵².

Щодо **Благовіщення** (7 квітня) стверджують, що це «велике свято» і що не можна було у цей день садити квочку: «В сьвато урочисте квочки не си'тили, бо інваліди вродяця. А Благовіщення — то ж велике сьвато»¹⁵³. На Благовіщення пригладалися: «Щоб було в бузька бусленя; як яйце викине або пташеня своє викине на Благовіщення, то буде голод»¹⁵⁴. У с. Полянх зафіксовано звичай випікати спеціальне печиво у формі буслової лапи: «На Благовіщення пекли бузькову лапу. Коржа прісного розкачають та зроблять п'ять пальців. У цей день його і з'їдали» [6, с. 125]. Трапляються уявлення про те, що до Благовіщення ще не можна чіпати землю, бо вона «оддыхає», «не открыта ще» [5, с. 94]. Яка погода на Благовіщення, така нібито буде й на Паску.

У **Вербну неділю** освячували галузки верби, а відтак вдаряли ними одне одного, зі словами:

*Верба б'є — не я б'ю,
За тиждень — Великдень,
Недалечко — червоне яєчко.*

Освяченою вербою уперше виганяли худобу на пашу: «Худобу сьваченою вербою виганяють, щоб була крепка цілий рік»¹⁵⁵. Також цю вербу ставили на вікно, коли насувалися важкі хмари, перехрещували нею хмару.

У **Чистий четвер** милися самі (подекуди навмисно йшли до ріки), прибирали й підмащували хати, «щоб усе було чисто». У цей день поминали померлих, ходили провідувати своїх покійних на кладовищі, також дотримувалися ритуальних заборон на певні види роботи: «Чистий четвер — це свято покойників. То ми на могилки йдем. Не мона ни шити, не біли-

ти. Очи замащуєш чи зашиваєш»¹⁵⁶. Прийшовши з церкви, як і повсюдно, викопчували свічкою на «балькові» хреста.

До **Великодня** пекли кілька пісних, як і звичайний хліб, пасок, а також здобні бабки, коржики-«мазурки», запікали поросля з хроном, фарбували крашанки. Нерідко дотримувалися заборони пекти у п'ятницю, відтак паски пекли зазвичай у четвер або вже в суботу (крашанки робили в суботу). Для освячення рихтували й ковбасу, сало, сир, масло, сіль тощо.

У Великодню суботу надвечір палили Одяняє, а в ніч на Великдень дотримувалися звичаю не спати, щоб не втратити зору, «бо колись казали, що хто спав, то встав да й темний остався» [5, с. 138]. Під час Великодньої служби можна було нібито розпізнати відьму [5, с. 142, 144]. Освятивши паску, чимдуж спішили додому; зокрема, дівчата спішили, щоб швидше вийти заміж [5, с. 149].

Ще перед тим, як розговлятися, дехто носив окраєць свяченої паски корові (іноді навмисно випікали для корови «балабушку», «вишкребок»), щоб давала більше молока й щоб була здорова [5, с. 155].

Освяченим на Великдень ножем на Славутчині «розрізали» важкі хмари: «Всевиший Господи, Создатілю, создал Ти небо, землю, сонце, звьозди, луну, птіци, риби, скоти, растения, человека плоть сію. Розділив Ти небо, землю; розділи Ти цю хмару на густие леса, на пустие поля, на широкі води. Божя Мати на крижині стояла, цю хмару з Великого Скнита відвертала на густие леса, на пустие поля, на широкі води». Тоді — «Отче наш». Так молилися три рази, коли виходила хмара, сильна хмара. Тоді стаєш молитися, щоб вона не наближалася, і вона розходиться. Дощ — мусить йти; це не від дощу, це від бурі, від смерчу. Під час цієї молитви тримаю в руках навхрест свічку і освячений ніж, і перехрещую ним хмару. Хмара розривається, розходиться. Свічка — стрітенська, а ніж святиться на Паску. А як нема свічки чи ножа, як на дорозі десь йду, і тут хмара виходить, то молюся так і перехрещую хмару рукою»¹⁵⁷.

¹⁵² Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

¹⁵³ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

¹⁵⁴ Зап. О. Кучер 13.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Несен Ганни Іванівни, 1928 р. н.

¹⁵⁵ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Швидюк Катерини Аврамівни, 1935 р. н.

¹⁵⁶ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

¹⁵⁷ Зап. О. Кучер 12.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Кривошії Надії Андріївни, 1939 р. н.

Укинувши у вогонь свячену крашанку, можна було нібито загасити пожежу [5, с. 126].

Лушпайки від освячених на Великдень яєць дехто після розговіння посипав по городу: «В нас є такі люди, шо як паски наїлися, да й лушпайки сипе по городу»¹⁵⁸. За аналогією з інших місцевостей, це робили або для врожаю, або щоб збутися бур'янів. Також шкаралупки клали курям на гніздо, щоб не ходили нестися по сусідах, підкладали під квочку тощо [5, с. 129—130].

На другий день Великодня, на «Волочилни-ка», носили хресним і повитусі «волочильне» [5, с. 174—175].

Середу Провідного тижня повсюдно називали **Градовою**, а четвер — **Навським Великоднем**, **Навським** чи **Градовим четвергом**. У середу не працювали в полі, аби не вибило градом, а в четвер з остраху, що на руці вискочить «навська кістка»: «Градува середа після Паски, Градовий четвер тоді, то не мона робити, бо буде град падати»¹⁵⁹, «Навський Великдень — четвер, а середа — Градова. Не мона сіяти, бо град виб'є»¹⁶⁰, «Градува середа, як Великдень, то середа — не можна було робити, бо град поб'є, а там Навський Великдень — не мона робити. Цілий тиждень до Провід, в нас Проводи в суботу, — то не мона було робити»¹⁶¹, «Після Вели'кодня — Навський Великдень, четвер — нічого вже не робили»¹⁶², «Градува середа після Паски. А четвер — то вже Навський Великдень. Не мона рубити, бо навська кістка виросте. А в середу не рубили, бо град виб'є»¹⁶³, «Паска, Громова середа, четвер — Навський Великдень. Не мона робити, бо навська кістка виросте»¹⁶⁴, «Градова середа — після Паски на тому тижні до Провід. Не робили в городі, бо град виб'є. А в

Навський четвер не робили, бо навська гулька на руці вискочить»¹⁶⁵.

Від Великодня до **Провід**, схоже, як і в інші поминальні періоди, не білили, щоб не нашкодити душам покійних: «Білити не мона від Паски до Провід, бо очі забільюєш»¹⁶⁶.

Також у цей період повсюдно не городили, щоб не «загородити» дощу: «Від Паски святої до Провід не можна городити: дощі загородиш. Бувало й таке, шо розгороджували»¹⁶⁷, «Од Паски до Провід не городили, бо довго дощів немає, то виривали кулки»¹⁶⁸, «Як з весни [дощу] довго нема, то кажуть — до Провід той і той загородив, — то повиривають тую за'городь»¹⁶⁹.

Загалом же, якщо довго не було дощу, практикували різні способи.

Зокрема, вдови орали пересохлу водоїму, став чи річковий брід: «Шоб дощ був, то старі жінки запрагались і орали став, бо там став був висох»¹⁷⁰, «В ставу' води не було', то штирі вдовиці горало того става' плужечком, шоб ішов дощ, бо довго дощу не було тоді. Дев'ять боро'зниць робили. Дев'ять отченаші'в — і дев'ять скиб. Але такі добрі вдовиці, не так, шо мала їдного, а вполі другого, третього...»¹⁷¹, «Гурали річку баби. Вдувиці. Душу не було. Коня запрагали і гурали річку, пересохла. Вдень гурали. Но се вже не при мої'ї пам'яті»¹⁷², «Три вдовиці горали річку, шоб дощ ішов»¹⁷³, «Збірали дев'ять удовиць запрагали, і де є долина, горали річку, шоб дощ ішов»¹⁷⁴.

¹⁵⁸ Зап. 19.07.2007 р. в с. Губельці від Старпільської Анастасії Степанівни, 1932 р. н.

¹⁶⁶ Зап. 19.07.2007 р. в с. Губельці від Старпільської Анастасії Степанівни, 1932 р. н.

¹⁶⁷ Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Кальчук Анни Захарівни, 1926 р. н.

¹⁶⁸ Зап. 14.07.2007 р. в с. еликий Скнит від Лопух Олени Яківни, 1933 р. н.

¹⁶⁹ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Гарбарук Марини Яремівни, 1934 р. н.

¹⁷⁰ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Лопух Олени Яківни, 1933 р. н.

¹⁷¹ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Несен Ганни Іванівни, 1928 р. н.

¹⁷² Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

¹⁷³ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

¹⁷⁴ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від баби Мані (Відомості про інформатора втрачено).

¹⁵⁸ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Швидюк Катерини Аврамівни, 1935 р. н.

¹⁵⁹ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Несен Ганни Іванівни, 1928 р. н.

¹⁶⁰ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

¹⁶¹ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

¹⁶² Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвігоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

¹⁶³ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Лопух Олени Яківни, 1933 р. н.

¹⁶⁴ Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від Котюк Надії Олексіївни, 1942 р. н.

Сироти носили від села до села хліб: «Як не було довго дощу [...], носили сироти хліб од села до села. Брала буханку хліба, так носили, і я сама носила. Троє сирит»¹⁷⁵.

Вдови чи хлопчачки вичищали криничку: «Як нема довго дощу, то збираємось гурто'м, душ десять, вдовиці са'мі, чистимо криничку, — і взялась хмара і піде дощ. Коли вийдем, тоді вийдем»¹⁷⁶, «Як вичистять криничку, прочистять, — не знаю як, але заре третього дня йде дощ. Це хлопчачки чистили — вдовицям не можна у криницю лізти, жінкам не положено ж»¹⁷⁷.

Сипали у криницю самосійний мак: «Коло кирниці, якщо нема дощу, то є таке: сиплють мак-видюх у криницю. Це треба його три дні сипати, той мак»¹⁷⁸, «Як немає дощу, в три криниці до сходу сонця треба сипати свячений мак. Будь-хто сипав»¹⁷⁹, «Сипали свячений відюк-мак в криницю вдовиці. Одна може сипати. Вдовиці, бо вона чесна»¹⁸⁰.

Ляляли у колодязь свячену воду: «Ляляли воду у колодязі, святити, як дощу не було»¹⁸¹.

Хто-небудь підчіпляв на осонні до гілки дерева жабу: «Жабу вішають десь на дереві догори, щоб дощ пішов»¹⁸², «Вішали жабу догори. На любому дереві. Вже буде дощ»¹⁸³, «Вішали жабу ми, як гусі пасли. Брала два кілочка, за ноги задні ниточки прив'язували, і повішали її. Вона рекає, — чи йде дощ, чи не йде, але ми так робили»¹⁸⁴.

Вдови, викликаючи дощ, колядували: «Як не йшли дощі, то три вдовиці йшли до криниці і ко-

лядували. І літом, як треба»¹⁸⁵, «Колись то но колядували вдовиці, на дворі, на вулиці, як довго дощу нема, то наколядують дощу. Вони вдови — в Бога вгодні. І йшли до кринички, і коло кринички колядували»¹⁸⁶, «Як сухо було, то виходили з образом, хадзяка з хадзяіном. Надвір виходили, молилися, щоб Бог дощу дав. Колядують, як дощу немає. Отако соберуцця, постають, да й яку-небудь колядку колядують, церковну, щоб Бог дощу дав»¹⁸⁷, «Це як нема довго дощу, то це беруть удовиці плужка да й гору'ть річку, щоб йшов дощ. Або кулідують. Оце літом то збиралися, бо дощу нема, то йдуть кулідувати. По селі ходять — од хати до хати, і йдуть кулідують, так, як на Різдво. Церковні такі коляди, як і в зимі. Всякі жінки ходили кулідували. Не плавили нічого їм»¹⁸⁸.

Стосовно останнього варіанту зауважу, що у с. Волиця респондент на прохання проспівати колядку відповіла: «Скажуть, що подуріли, це що вони в Петрівку колядують? Дощ буде йти, нам не треба»¹⁸⁹.

На **Проводи** ходили на кладовище провідувати своїх покійних, раніше на кладовищі й обідали: «На Провуди, як проводять, застеляєм всі могили полотном, чи рушничком, і клали кусочок паски. То так, щоб обновити могили. Потім забирали то полотно»¹⁹⁰.

У **Переполовинну середу** нічого не садили: «Є і Суха середа, і Градова, і Приполовенна. Не мона садити, сіяти нічого не мона. На Приполовенну як посадити — не вродить»¹⁹¹. Згідно з поширеним уявленням, якщо посадити щось у Переполовинну середу, то «вродить лише половина». Подекуди у цей день ходили до лісу по зілля: «Преполовенна се-

¹⁷⁵ Зап. О. Кучер 14.07.2007 р. в с. Рівки від Шахнюк Надії Павлівни, 1931 р. н.

¹⁷⁶ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Швидюк Катерини Аврамівни, 1935 р. н.

¹⁷⁷ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Гарбарук Марини Яремівни, 1934 р. н.

¹⁷⁸ Зап. О. Кучер 16.07.2007 р. в с. Нараївка від Тетерук Марії Степанівни, 1927 р. н.

¹⁷⁹ Зап. О. Кучер 22.07.2007 р. в с. Хоняків від Калістратової Ганни Іванівни, 1931 р. н.

¹⁸⁰ Зап. О. Кучер 21.07.2007 р. в с. Губельці від Голов'янкової Надії Михайлівни, 1923 р. н.

¹⁸¹ Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Вітер Олени Павлівни, 1929 р. н.

¹⁸² Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

¹⁸³ Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від Котюк Надії Олексіївни, 1942 р. н.

¹⁸⁴ Зап. О. Кучер 16.07.2007 р. в с. Нараївка від Рибанчук Ніни Дмитрівни, 1950 р. н.

¹⁸⁵ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н.

¹⁸⁶ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

¹⁸⁷ Зап. 19.07.2007 р. в с. Губельці від Старпіцької Анастасії Степанівни, 1932 р. н.

¹⁸⁸ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Гарбарук Марини Яремівни, 1934 р. н.

¹⁸⁹ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н.

¹⁹⁰ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Несен Ганни Іванівни, 1928 р. н.

¹⁹¹ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Швидюк Катерини Аврамівни, 1935 р. н.

реда — половина од Паски до Трійці — зілля' копають баби, хто знає, до чо'го воно»¹⁹², «В Преполовенну середу зілля' копають»¹⁹³.

На **Вшестя** подекуди ще пекли паску, фарбували крашанки.

На **Юрія** (6 травня) побутував звичай виганяти корів «на юрійову росу» — «шоб худоба була гарна і здорова»; ходили по росі й самі — «то здорова людина буде, ноги крепкі» [5, с. 210—211].

Також у цей день ходили у жита. На полі обідали, качалися по житу, розсипали по житу шкаралупу від навмисно зроблених до цього дня крашанок, «шоб родило»: «Колись ходили на Юр'я качалися по житі»¹⁹⁴, «На Юр'я брали горілку, закуску, їхали в поле, співали, випивали, пишеницю полости, качалися по житу, кажний на свому»¹⁹⁵, «На Юрія виходять у поле, да беруть горілку, да беруть закуску, більшість баби, часом ше якийсь чоловік. Качалися по житі»¹⁹⁶, «На Юрія ходили качатися на поле. Красили яйця, обідали, шкаралупу розсипали по полі, шоб родило. Кожен сам собі качався»¹⁹⁷.

У с. Миньківці виявлено згадку про традицію вбирати на Юрія хлопця — Юрка — у зелене гілля: «Колись на Юрія дівчата й хлопці то Юрка вберуть, вбирають його. Юрка вбирають. Як Юрко' хлопець звеця, то беруть начіпляють йому зілля всякого, ну, і там вже замочують його трохи. Отаке то я бачила. Позбирались і хлопці, й дівчата, і баби повиходять подивитись, як ми співаєм вбираєм Юрка цього з квіток, з гілляк всяких. То як хлопець Юрко звеця. Ми вбирали їдного. На гулиці. А тих то Юрків багато є. Не ходили з ним нікуди. На Юрка співали, але я шось не знаю, яких то»¹⁹⁸. На жаль, відомості не

вдалося підтвердити від інших респондентів, за винятком однієї непевної згадки зі с. Цвітоха: «Я то чула, шо хлопця вбирали снопами, квіточками. Це, мабуть, на Пе'тра було»¹⁹⁹.

8 травня — **Марка Ключника**. До цього дня подекуди не сіяли й не садили: «Кажут — Марко' землю одмикнув, то не сіяли до Ма'рка, тільки скородити, отаке»²⁰⁰, «Сіють після Ма'рка, 9 мая, то вже Марко' землю одкрив, одмикнув»²⁰¹, «Марко' землю одкриває. До Марка не садили нічого. Земля тоді вигрієця, і воно нажене»²⁰², «Це не можна гурків, пасолі сіяти, поки Ма'рко землю не одкриє»²⁰³.

Про день **Миколи літнього** (22 травня) зафіксовано приказку: «До Миколи не сій проси николи», — бо буде Микілна туча і все просо викладе»²⁰⁴. У с. Варварівка ідентифікували Суху середу з середою перед Миколою, можливо, ототожнюючи її з Переполовинною.

Субота перед **Зеленими святами** (Зелени Сьвата, Зелене свято) була поминальною. На відміну від інших поминальниць, у цей день згадували про всіх покійних, навіть про самогубців: «В суботу перед Зеленими святами, то вже всяких покойників поминали: і хто втопився, і хто повісився, як то кажуть, пішов з життя. Коливо, ну, хліб, книші, свічки ставлять...»²⁰⁵ Ритуальні страви несли до церкви, а відтак носили й на могили.

До Зелених свят «маїли» (чи «квечали») хати й брами липою й кленом, іноді ще й ясенном. Як правило, кажуть, що зелень «ви'дло сьвати запихали», «шо то Зелені свята», зелень однак за відомостями зі с. Великий Скнит, «маїли, бо зли того' бояця»²⁰⁶.

¹⁹⁹ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Катерини Семенівни, 1935 р. н.

²⁰⁰ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

²⁰¹ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Лопух Олени Яківни, 1933 р. н.

²⁰² Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Швидюк Катерини Аврамівни, 1935 р. н.

²⁰³ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

²⁰⁴ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

²⁰⁵ Зап. І. Рогашко 12.07.2007 р. у с. Великий Скнит від Кондратюк Надії Трохимівни, 1941 р. н.

²⁰⁶ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Несен Ганни Іванівни, 1928 р. н.

¹⁹² Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

¹⁹³ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Лопух Олени Яківни, 1933 р. н.

¹⁹⁴ Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Косік Ганни Іванівни, 1927 р. н.

¹⁹⁵ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Швидюк Катерини Аврамівни, 1935 р. н.

¹⁹⁶ Зап. 24.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Нужи Катерини Іванівни, 1927 р. н.

¹⁹⁷ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

¹⁹⁸ Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Вітер Олени Павлівни, 1929 р. н.

По долівці («землі») стелили аїром (місцеві назви *тата'рське зілля*²⁰⁷ — с. Варварівка, *тетарни'к* — сс. Клепачі, Губельці, *тата'р'к* — с. Малий Скнит, *тата'рка, ку'кла* — с. Великий Скнит, *лепуха', па'нна* — с. Клепачі,) або півниками болотними (*півники* — с. Миньківці, *кукла, лепеха* — с. Рівки).

Гілля на брамі стояло довго, доки не висохне, відтак його палили, — «до Бога хай йде з димом». Зілля через три дні збирали, відтак кидали під худобу, плели по ньому цибулю у вінки, «в город несли викидали, бо це щитається свате, хоть і не посвячене», «а є, що як вмере, то добре підложити під труну».

Тиждень після Трійці називали Русальним (*Росалний тиждень*). Остерігаючись русалок, не ходили до води, у жито, не купалися тощо; дотримувались і низки характерних для поминальних періодів заборон: не шили, не підмащували і т. п. Уявлення про русалок на Славутчині доволі популярні донині: «Не мона в поле йти, бо то Росалний тиждень, после Трійци, — росал'ки чи в воді, чи в житі сидять, да можуть залускутати»²⁰⁸, «Русальний тиждень після Трійці. То капусту не мона було садити і робити з капустою нічого не мона було, в жито не мона було ходити, бо русалка сидит. І купатися не мона було»²⁰⁹, «Русалний тиждень перед Іваном — не можна в капусту лізти і купатися не можна, бо русалка ходить»²¹⁰, «Не йди в коноплі, в жито, не йди в бе'риг, бо там русалка є, як тебе перестріне, то залоскоче. [...] Той тиждень не мона йти в капусту, не мона шити, не мона мастити»²¹¹, «Росал'ки в Росалний тиждень ходять, після Трійці. Вже боялися в поле йти — росалка зловить, лошкотати буде, залоскоче. В бе'риг боялись йти, в город не йшли — росалка зловить, капусту довбати чи осипати ни мона —

на капусту зашкодить. І не білили, і не стірали. І полотна не білили — ви'хор забере. Їдна жінка полотно застелила, то коли схопився вихор — то виніс те полотно стовпо'м так як до неба. Далее-еко запер її закрутив»²¹², «Казали, шо пулотно не мона білити, бо русалка може забрати: прийти схопити да й понести»²¹³.

У с. Варварівка понеділок після Русального тижня називали *Розигри*. У цей день пересушували одяг, щоб не було молі: «На Розигри дуже добре викидати сушити з скрині. То, кажуть, мерці в це вбираюця, і дуже добре сушити. Вони ж не вбираюця. А дуже добре — бо мулі не буде. То Мартоха все викидала: «А, хай Марія вбираєця», — каже. А в неї дочка' померла»²¹⁴.

Подекуди народна уява пов'язує русалок і з днем **Івана Купайла** (7 липня) чи з жнивною порою: «Русалки — це з шостого на сьоме ходять. І купатися нам в той день заборонялося, бо русал'ки гуляли в той день»²¹⁵, «Кажуть, шо, мол, в жнива в житі русалки ходять. То нас баби лякали, шо не йдете до жита чи в коноплі, бо там русал'ки»²¹⁶.

Купальська обрядовість Славутчини була доволі багатою. Дівчата робили з двох чи трьох гіллячок «купа'йло» («купа'йлицю», «ро'жки»), вбирали його вишнями, польовими квітами, додавали ще кропиви та будяків (аби хлопці, коли будуть відбирати, покололи руки) і з піснями носили селом. Якщо біля села була річка, «купайло» купали, а після того хлопці відбирали його у дівчат і розривали. Якщо річки не було, хлопці видирали «купайло» після того, як дівчата принаймні раз пронесуть його по селу. Обірвані гіллячки заносили додому й кидали на грядки з огірками чи капустою. Також на Купайла палили вогнища, дівчата ворожили, пускаючи на ріку вінки: «Несли купайло в гурки'. То, кажуть, будуть гурки так, як купайло, сплетяні. Була палочка така велика, або й три палочки, і вишні рвали-

²⁰⁷ «Це колись як годбили татару, то посипали це зілля і ходили по татарові. То це в честь того». Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

²⁰⁸ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Лопух Олени Яківни, 1933 р. н.

²⁰⁹ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Басюк Лідії Григорівни, 1956 р. н.

²¹⁰ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Швидюк Катерини Аврамівни, 1935 р. н.

²¹¹ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Гарбарук Марини Яремівни, 1934 р. н.

²¹² Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Свідзінської Марини Захарівни, 1929 р. н.

²¹³ Зап. 24.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Нужди Катерини Іванівни, 1927 р. н.

²¹⁴ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

²¹⁵ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Басюк Лідії Григорівни, 1956 р. н.

²¹⁶ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

ся з корінчиками, нитками прив'язувались, а потім брали кропиви, будяків пару, щоб поки хлопці заберут, то щоб руки... і квіток багато, да вже з'язували, да вже так його несли. Дівчата йдуть в кінець села, обходять хрест три рази', а тоді йдуть до річки несуть, купають. [...] А вже тоді хлопці одбирали. Це ввечері носили, як вже товар приженуть, вже й по заході сонця. А тепер то тільки маленькі дівчатка носять, а колись і великі. То польові квіти бралися, то ми їх до обіду назбираєм... Колись на Купайло костри палили, дівчата вінки пускали на воду»²¹⁷, «Купайло носять діти, хлопці одбирають, три голлячки убірають квітками та кропивою, одберуть і несе додому, кидає на огарки', щоб гірки' родили. То дівчата носили, з конця в кінець села»²¹⁸, «Купайлицю носили, ро'жки. Купайла робили — три є, два ро'жки, свічку туди поставлять. То дівчатка маленькі йдуть по дорозі співають, а хлопчики видирають і несуть на город на вірки»²¹⁹, «І заре ше діти купайло носять. Дві або три ро'жки, і квітками вберуть. То ше за другим заходом Міша: «Тьотю, нате вам на гурки купайла». Хлопці ж виривають. Перший раз пропустили їх кругом, а за другим вже видирають»²²⁰, «То збіралися дівчата да йдуть селом — в кожній з квіто'к зроблене купайло, а хлопці бігають одбирають, да кидають в огурки', щоб огурки родили. А то ше його кропивою мазнуть, кропива в купайлі була»²²¹, «З ясе на ро'жки надвоє робили. Такі шукали, щоб надвоє рожки були. Вбірали квітками. Такі качанчики були. А хлопці відбирают надвечір, вишні їли (такі шафрани' плели з вишень, да й вони туди тикалися) і — в гурки'. Вперед купають те купайло в речці, а вже потом одбирають»²²², «Да робили, да ходять носять кругом по селі, да співа-

ють, да хлопці ззаду бігають, щоб одібрати, ми втікаєм з тим купайлом: квітки всякі, да такі з дерева два рогалі', з якого попало дерева, і це вбіраємо його квітками да й ходимо. Перед вечором ходим по вулиця'х. Співаєм. Так весе'ло було. А хлопці так вже бігають, щоб одібрати, а ми ж не хочем оддати, хочем ше походити поспівати. В нас тут нема де купати купайла. То така заведенція була, щоб відбирати. Це кажде бере це купайло і несе в город, в огірки. Ложить коло огірок: оце будуть расно огірки»²²³, «Купайло на кожній гулиці співали. Гі'лля вбирають, з любого дерева, і несуть в гогірки, в капусту»²²⁴.

За спогадами респондентів зі сс. Миньківці й Варварівка, «купайло» робили з вербової гілки: «Купайло вирубували з верби, і приходили дівчата й хлопці, вбірали його, посвятили свяченою водою, становили його коло дороги і співали. Хлопці обривали потім, ламали. В нас його не купали»²²⁵, «З потонві'ку тут Купайла справляють. В мене був гонук малий, то принесе те купайло, закопає. Вбірали квітками, і кропиви трохи туди, щоб руки попекли, поки відбирати будуть. Хлопці принесуть купайло, дівчата вберуть. І несем до Гори'ні купати. І хлопці його рвуть, те купайло. Гобірвали, і хлопці в Гори'нь скакають, і вже ми берем по кусочку і несемо додому кладем під подушку: шо то присниця. Мол, наречений присниця. А решта — в гогірки', щоб роди'ли гогірки. Купайло — тільки з верби робили. Тільки з верби. Гілляка велика. Приносять хлопці велику цю гілляку, а ми вбіраємо. Берут хлопці цю вже гілляку здорову і несуть до Гориня' купати. Вони несуть, а ми за ними йдемо співаємо. А потому вже вони скупали це купайло, і поломили, — нам дали по кусочку. Хлопці і несли, і співали ці купа'їли. І дівчата співали»²²⁶.

В обстежених селах виявлено і доволі широкий репертуар купальських пісень (побувають назви «купа'їлиці», «купа'їла»), з якими дівчата носили «купайло»:

²¹⁷ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Басюк Лідії Григорівни, 1956 р. н.

²¹⁸ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Лопух Олени Яківни, 1933 р. н.

²¹⁹ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Несен Ганни Іванівни, 1928 р. н.

²²⁰ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н.

²²¹ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

²²² Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від Котюк Надії Олексіївни, 1942 р. н.

²²³ Зап. 19.07.2007 р. в с. Губельці від Старпільської Анастасії Степанівни, 1932 р. н.

²²⁴ Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Кальчук Анни Захарівни, 1926 р. н.

²²⁵ Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Вітер Олени Павлівни, 1929 р. н.

²²⁶ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

Ой ти зелена зеленице,
 Ой ти молода молодиче,
 Чом на вулицю не виходиш,
 Дівкам купайло не виносиш.²²⁷
 Ой як же мені виходити,
 Дівкам купайло виносити.²²⁷
 В мене свекорко — не батечко,
 В мене свекруха — не матінка:
 У комороньку зачинають,
 На вулицю не випускають.
 Ой одчиню я кватирочку
 Та й подивлюсь я на вулицю.
 Ой там дівчата все йдуть та йдуть,
 Мою зовицю вперед ведуть, 2 р.
 Над головою вінок несуть²²⁷.

Ой на Йівана, на Йівана
 Зацвіла рожка дерев'яна (2 р.),
 Вийшла Ганнюня гарно вбрана.
 На неї люди зглядаюцца —
 Хто це ж на неї стараєцца.
 Вийшов Йіванко, йобіззався —
 Це ж я на неї постарався.
 Це ж я на неї стараюся,
 Бо я йіз нею вінчаюся²²⁸.

Уй ти, дівчино, уй ти, уй ти,
 Коли до тебе в свати прийти?
 Прийди до мене увечері,
 Шоб воріженьки не бачили;
 Прийди до мене садком, садком,
 В мене горілка з медком, з медком²²⁹.

Ідучи з «купайлом», дівчата піснями «передиралися» з хлопцями. Дошкульних для хлопців пісень співали й тоді, коли ті відбирали у них ритуальну гілку:

Ой на Йівана Купайлого
 Ходила ведьма навайлого.
 Як на дуб лізла — кору гризла.
 Як з дуба впала — зілле рвала (2 р.),
 Клепацьких хлопців чарувала.
 Нехай чарує, нехай знають,
 Нехай купайла не чіпають:
 Наше купайло — з віллячками,
 Клепацькі хлопці — з болячками;
 Наше купайло — з відростою,
 Клепацькі хлопці — з коростою;

²²⁷ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Басюк Лідії Григорівни, 1956 р. н.

²²⁸ Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від Котюк Надії Олексіївни, 1942 р. н.

²²⁹ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

Наше купайло — до місяця,
 Клепацькі хлопці повісяця;
 Наше купайло — до зірочки,
 Поздоров, боже, всі дівочки²³⁰.

Ой на Йівана Купайлого
 Ходила відьма навайлого.
 На дуба лізла — кору гризла,
 Як з дуба впала — зілле рвала (2 р.),
 Клепацьких хлопців сподобала.
 Нихай подобає, нихай знає,
 Нихай Іванка ни приймає²³¹.

Там на Івана Купайлого
 Ходила відьма навайлого.
 На дуба лізла — кору гризла,
 А з дуба впала — зілле рвала (2 р.),
 Рувецьких хлопців чарувала.
 Нихай чарує, нихай знає,
 Нихай дівчаток ни займає²³².

А на Івана Купайлого
 Ходила відьма навального.
 Ходила вона зілле рвала,
 Миньківських хлопців чарувала.
 Нехай чарує, нехай знають,
 Нехай купайла не ломають²³³.

А на Йівана Купайлого
 Ходила відьма навайлого²³⁴.
 Як на дуб лізла — кору гризла,
 З дуба зізала — зілле рвала (2 р.),
 Цвітоських хлопців чарувала²³⁵.

Ой на Йівана Купайлого
 Ходила відьма намайлого.
 На дуба лізла — кору гризла,
 Йа з дуба впала — зілле рвала (2 р.),
 Скнитській хлопці чарувала.
 Нехай чарує, нехай знає,
 Нехай купайла не чіпає²³⁶.

²³⁰ Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від Котюк Надії Олексіївни, 1942 р. н.

²³¹ Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від Щербак Ганни Іванівни, 1932 р. н.

²³² Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

²³³ Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Вітер Олени Павлівни, 1929 р. н.

²³⁴ «Навайлого — це багато. В нас казали навайлого, як чогось багато. То це, мол, відьом багато», — прим. респ.

²³⁵ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

²³⁶ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Щасливої Анни Захарівни, 1924 р. н.

А на Івана Купайлого
 Ходила відьма навайлого.
 Як на дуб лізла — кору гризла,
 А з дуба впала — зілле рвала (2 р.),
 Скнитські всі хлопці чарувала.
 Наше купайло — до зіроньки,
 Скнитській хлопці — до дівоньки;
 Наше купайло — до місяця,
 Клепацькі хлопці хай бісяця²³⁷.

Ой на Івана Купайлого
 Ходила дівка навайлого.
 На росу гнала, то й дримала,
 На пенькі пальці позбивала (2 р.),
 На терен гочі повиймала²³⁸.

Наше купайло з гіллячками,
 Голецькі хлопці з болячками.
 Наше купайло — до місяця,
 Голецькі хлопці повісяця²³⁹.

Ой у городі лопух, лопух,
 Шоб нашим хлопцям живіт опух.
 Ой нехай пухне, нехай знають,
 Нехай купайла не займають.
 Наше купайло — до місяця,
 Хай наші хлопці пувісяця;
 Наше купайло — до зірочок,
 Поздоров, боже, всіх дівочок²⁴⁰.

Ой у городі — лопух, лопух,
 А шоб вам, хлопці, живіт опух.
 Ой нехай пухне, нехай знають,
 Нехай купайло не забірають²⁴¹.

Ой на городі лопух-лопух,
 А нашим хлопцям живіт опух.
 Нехай пухне, нехай знають,
 Нехай купайла не займають²⁴².

Ой на городі лопух-лопух,
 Вілецьким хлопцям живіт опух.
 Ой нехай пухне, нехай знають,

Нехай купайла не зривають.
 Бо це купайло — з гіллячками,
 Вілецькі хлопці — з болячками;
 Бо це купайло — до зіроньки,
 Вілецькі хлопці — до дівоньки²⁴³.

Ой бігла сучка ровом-ровом,
 За нею хлопці слідом-слідом.
 Вони думали, шо то мати,
 Догнали сучку — давай ссати²⁴⁴.

Ой бігла сучка рувом-рувом,
 За нею хлопці — бігом, бігом.
 Вони думали, шо то їх мати,
 Покотили сучку — давай ссати²⁴⁵.

Бігла сучка рувом, рувом,
 За нею хлопці — бігом, бігом.
 Вони думали, шо то мати,
 Покотили — давай ссати²⁴⁶.

Ой на городі кроко'сниця,
 Схопив чорт хлопця да й носиця.
 За нею Катя біжить, біжить:
 «Оддай Іванка», — кричить, кричить²⁴⁷.

Скакала жабка понад просом,
 Ходить Василько з довгим носом.
 Пожди, жабко, я тебе загнуждаю,
 І свою Олюсю відвідаю²⁴⁸.

У той час, як купали «купайло» у ріці, співали:

А на вгороді купайлиця,
 Там возуленька купаїця,
 Вийшла на бериг да й сушиця,
 Вийшла Галюня ди й журиця:
 Я ше подарків ни напрала,
 Їа вже хлопчину сподобала;
 Я ше подарків не вбілила,
 Їа вже хлопчину полюбила²⁴⁹.

Ой у городі — купайлиця,
 Там возуленька купаєця,

²³⁷ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Басюк Лідії Григорівни, 1956 р. н.

²³⁸ Зап. І. Рогашко 16.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Бендюг Ганни Миронівни, 1926 р. н.

²³⁹ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвігоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

²⁴⁰ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

²⁴¹ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Басюк Лідії Григорівни, 1956 р. н.

²⁴² Зап. 19.07.2007 р. в с. Губельці від Старпіцької Анастасії Степанівни, 1932 р. н.

²⁴³ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н.

²⁴⁴ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Басюк Лідії Григорівни, 1956 р. н.

²⁴⁵ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Гарбарук Марини Яремівни, 1934 р. н.

²⁴⁶ Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від Котюк Надії Олексіївни, 1942 р. н.

²⁴⁷ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н.

²⁴⁸ Зап. І. Рогашко 14.07.2007 р. в с. Нараївка від Семенюк Ганни Іванівни, 1923 р. н., уродженки с. Полян.

²⁴⁹ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Ццасливої Анни Захарівни, 1924 р. н.

Вийшла на берег та й сушиця,
Вийшла Галюся та й журиця:
Ще полотенця не наткала,
А вже Іванка сподобала;
Ще полотенця не білила,
А вже Іванка полюбила²⁵⁰.

Ой на Йівана Купайлого,
Там зозуленька купалася,
Вийшла на бериг да й сушиця,
Вийшла дівчина да й журиця:
Ше я полотно не напрала,
Йа вже парубка сподобала;
Ше я рушничків не вбілила,
Йа вже парубка полюбила²⁵¹.

Ой на Йівана Купайлого,
Там зозуленька купалася,
Вишла на берег да сушиця,
Вишла Манюня да журиця:
Ой ще полотно ни вбілила,
Як вже Йіванка полюбила;
Ой ше рушничків ни напрала,
Як вже Йіванка сподобала²⁵².

Ой на городі купайлиця,
Там зозуленька купалася,
Вийшла на берег сушитися,
Стала дівчина журитися:
Ше полотенця ни напрала,
А вже Іванка сподобала;
Ше рушничків ни вбілила,
А вже Іванка полюбила²⁵³.

Ой на Йівана купайлиця,
Там зозуленька купалася,
Вийшла на берег сушитися,
Стала Катюня журитися.
Ой ни журися — нима чого,
Нима Йіванка найкращого²⁵⁴.

На Купайла, за уявленнями, особливо активні відьми: «Ведьми колись зранку на Купайла бачили: в білих соро'чках йшли по межі і збирали

росу' в відро, ну, вони знали шось»²⁵⁵, «Це в нас їден бачив, як на Йівана Купайлого йшла відьма, білим напиняна. Це я була в церкві в Головня'х (сусіднє село). І батюшка каже: «Христос воскрес!» А вона каже: «І чорт з тобою!» Видно, вона шось знала. То її люди з церкви вивели»²⁵⁶, «На Купала, кажуть, що відьми ходять. Сокиру, серпа кинуть під поріг, та й відьма вже не прийде»²⁵⁷, «Ті відьми й на Петра, й на Івана Купала. Один дядько казав: «Я жину товар уранці, а вони біжать трох пороспетлювані і в білих сорочках. А я їх батожком, батожком, — а шоб котра словом обізвалася». Кажуть — тако до себе горнуть росу і шось кажуть (але він то не чув, шо вони кажуть), і бігають по полю по цьому»²⁵⁸.

Як і в багатьох інших місцевостях України, на Славутчині з купальською ніччю пов'язані уявлення про цвіт папороті: «Я вам їдне ше розкажу. То то — то правда. Був такий їден чоловік — ну, все знав. А чого, як він знав? (Він був ше молодий, сорок років йому було; то він у Корец приїхав, і він дуже лічив людей). Ну, і по книжках же пише, шо папороть цвіте. Вона цвіте на Йівана Купайлого. То там один — він учив Чорнумагію. І ту Чорнумагію зучить — то з ста один виходить. Нихто не вийде живий. Але вже як зучить, то буде все знать. То він, назбиралоса там багацько людей, і питалися старійші, а я ше в другому класі була. То він казав: папороть цвіте, но треба її взять. Я пішов в ліс, сиджу за куцаком. А папороть як тільки стрілку випустить, зацвітає, ця квітка, — і зразу ці чорти ловлять єї. А він — я тільки в руку, каже, взяв — всьо! — як стали ці чорти качать мене, то чуть не лопнув... Але відержав... І забрали, й нема. А цю квітку взять — то будеш усе знать. Ну, каже, на другий рік жду теего — шо дальше буде. Знов так сиджу (Але взяв з собою бритву він). Як тільки та квітка знов за-

²⁵⁰ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Басюк Лідії Григорівни, 1956 р. н.

²⁵¹ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

²⁵² Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від Щербак Ганни Іванівни, 1932 р. н.

²⁵³ Зап. 19.07.2007 р. в с. Губельці від Старпільської Анастасії Степанівни, 1932 р. н.

²⁵⁴ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н.

²⁵⁵ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Басюк Лідії Григорівни, 1956 р. н.

²⁵⁶ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н.

²⁵⁷ Зап. О. Кучер 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Царюк Ольги Яківни, 1935 р. н.

²⁵⁸ Зап. І. Рогашко 19.07.2007 р. в с. Довжки від Холод Анастасії Юхимівни, 1937 р. н.

цвіла, я — хан її теего (А він долоню розрізав — до ці чорти до крові' живої ни пудийдуть). Я скаре'ї цю квітку... Ну, він її не полностью, а хоч пелю'сточок взяв да запахнув. Ну, вони не забрали у його'. То він усе знав. Він тако сидить в зеркалі, курить, і все бачить, шо тобі було і шо тобі буде до конца жизни. Но вже він дочитався до тих пір: шо тобі наймиліше — оддай. А як не оддаси — то вже тебе знічтожать вони. А він каже, я подумав, а я — сирота: шо тобі наймиліше? Батько й мати. А то нема... А він шено оженився. І дуже любив ту дівчину. І не додув, шо це забере. Ну то берить, — каже, — шо наймиліше... Всьо. Приходить додому — жінка слаба. Три дні пробула — вже й нема. То й і він довго не пробув за нею»²⁵⁹.

Також на Славутчині вірять, що на Купайла вранці й на заході сонце «купаїця», «грає», а вода у колодязях шумить: «На Івана, як сходить сонце, то воно грає: то піднемеця, то туди, то сюди. І в колодязь дивились — в колодязі на Івана Купайла то так як то шумить в криниці вода»²⁶⁰.

Петрівчані пісні означають назвою «петрівка» (водночас співали їх і на Купайла):

Маленька нічка петрівочка,
Не виспалася та дівочка,
Погнала бички, дримаючи,
На пеньки пальці збиваючи²⁶¹.

Маленька нічка петрівочка,
Не виспалася та дівочка.
Погнала бички, дримаючи,
Біжить хлопчина, гукаючи.
Пожди, дівчино, продам бички,
Куплю тобі черевички,
Щоб ти боса не скакала,
Об пеньки пальці не збивала²⁶².

Ой у лісі на дубочку, на дубку
Повісили гойдалочку шовковую.
Гойдай-гойдайте, братіки, високо,
То побачу миленького далекого.

Гойдай-гойдайте, братіки, ше више,
То побачу миленького ше бликше²⁶³.

Ой на дубу, на дубочку, на дубку,
Почепили хлопці колицку.
Погойдніте мене, хлопці, високо,
Та нехай же я побачу далеко.
Погойдніте мене, хлопці, ше више,
Та нехай же я побачу ше дальше²⁶⁴.

Ой угору сосононька, й угору,
Там будує Йіваньо комору.
Йа до нього дівчина доходить,
Вона його хорошененько найучає.
Будуй-будуй, Йіваньо, високо,
Та прорізує окінечко широко.
Щоб до мене зозуленька долітала,
Вона мене ранесенько пробуджала²⁶⁵.

Ой угору сосононька, й угору,
Там будує Василько комору.
Ой будуй, будуй, Васильку, високу,
Та прорізує віконця широко.
Щоб до мене зозуленька прилітала,
Ой щоб мене ранесенько пробуджала.
Ой навіщо мені тая зозуленька,
Єсть у мене матінка рідненька.
Вона мене ранесенько й пробудить,
Вийде рано на вулицю — й пробудить²⁶⁶.

Ой угору сосоночка, й угору,
Там будує парубок комору.
Молоденька дівчинонька пухожає,
Із паробком — ріднім серцем розмовляє.
Будуй-будуй, паробко, високо,
Да прорежем окінечко широко.
Буде до нас зозуленька долітати,
Буде мене ранесенько розбуджати.
Нащо мені зозуленька рабенька,
Єсть у мене матінка рідненька
Вона мене ранесенько ізбуде,
А як вийде на вулицю — й осудить.
Йусі дочки-невісточки в череду женуть,
Моя шельма-ледащиця ще й досі спить.
Вставай, дочко-невісточко чужая,
Бо вже зийшла зіронька світова.

²⁵⁹ Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від п. Федосі (Відомості про інформатора втрачено).

²⁶⁰ Зап. І. Рогашко 20.07.2007 р. в с. Малий Скит від Пархомчук Антоніни Харитонівни, 1938 р. н.

²⁶¹ Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Вітер Олени Павлівни, 1929 р. н.

²⁶² Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Косік Ганни Іванівни, 1927 р. н.

²⁶³ Зап. 19.07.2007 р. в с. Губельці від Старпільської Анастасії Степанівни, 1932 р. н.

²⁶⁴ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

²⁶⁵ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Щасливої Анни Захарівни, 1924 р. н.

²⁶⁶ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н.

Як я в свої матінки бувала —
Світової зіроньки не знала (2 р.),
Кільки хтіла на гулянні гуляла.
А як пішла до свекрухи робити,
Перестала на гуляння ходити²⁶⁷.

Ой угору сосононька, й угору,
Там буде Іванко комору.
Біля його Ганнуса походжає,
Вона його хорошененько навчає.
Будуй-будуй, Іванку, вгору високо,
Та прорізуй віконечко широко.
До нас буде зозуленька долітати,
Вона буде нас раненько пробуджати,
Бо чужая матінка не збудить,
А як вийде на вулицю — то й осудить.
Чужи дочки-невісточки череду женуть,
Ой а тая ледащиця ще й досі спить.
Ставай, дочко-ледащице чужая,
Бо вже зийшла зіронька світова.
Як я в свої матінки бувала,
То я зірки світової не відала, (2 р.)
Скільки хтіла-м — да я тільки спала²⁶⁸.

Ой угору сосононька, й угору,
Там буде Василько комору.
А до його зозуленька долітала,
Вона його гарнесенько навчала
Будую, будуй, Василеньку, високу,
Да прорізуй гокінечка широко.
Нашо тобі, Васильку, зозуленька,
Як є в тебе матінка редненька?
Вона тибе ранесенько розбудить,
А як вийде на вулицю — осудить.
Чужи дочки-невісточки на роботу йдуть,
Моя шельма-ладищица ще й досі спить.
Ставай-ставай, ладищице чужая,
Бо вже зийшла зиронька світова²⁶⁹.

На наступний після Петра (12 липня) день, на Полупетра, традиційно **зажинали** (хоча Полупетра і вважають так званим «громовим» святом): «*Зажинали обично послая Пе'тра, з Полу'петра*»²⁷⁰, «*На Полу'петра зажинали, послая Пе'тра*»²⁷¹. **Зажина-**

²⁶⁷ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

²⁶⁸ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Басюк Лідії Григорівни, 1956 р. н.

²⁶⁹ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Гарбарук Марини Яремівни, 1934 р. н.

²⁷⁰ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Лопух Олени Яківни, 1933 р. н.

²⁷¹ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

ли старші господарі (навіть у колгоспі запрошували зажати старшу жінку), а основний процес жнив розпочинався вже наступного дня: «*Зажинали хадзяїн з хадзяйкою*»²⁷², «*Зажинки робили. В сім'ї старша людина, от, виходить в поле, і серпом зажинає, перехристиця і каже: «Благослови, Боже, цю ниву зажати, і дожати, і спожити»*»²⁷³, «*Хазяї зажинали. Хазяїн чи хазяйка. Одного дня приходили, казали: «Господи, допоможи», — і три рази' зажинали: один раз зажали пучку і положили тако на колоски зверху, не на стерню, а на колоски, а другу пучку положили навхрест. А на другий день вже збирали того зажона і жали далі. То це зажон такий був. Не празнували зажинки, тільки обжинки робили. Зажинали, коли прийдеця»*»²⁷⁴, «*І господиня, і господар, берем бо'хонець хліба, солі, і йдем зажинати. Хліб потім дома їли»*»²⁷⁵, «*Колись бригадір йде до старої баби, каже: «Йдіть зажинайте, знімайте пробу»*. Вона нажне снопів з десяти, а тоді на другий день вже всі жали. Жінка йшла зажинати»»²⁷⁶.

Першого снопа — «зажо'на» — дехто тримав до Різдва на «коляду», використовуючи для засіву на озиме звичайні колоски, освячені на Спаса: «*Перший сніп — зажон називали. Держать його на коляду. На Спаса жито святять, а потом виминають їх да сіють»*»²⁷⁷, «*Зажона на коляду брали»*»²⁷⁸, «*Починала зажинати, помолилась «Отче наш», першу жменю зажала, зажон, і це забирала додому на коляду'*. Поставили коляду на покуті»»²⁷⁹.

Дехто ж, на противагу, використовував для засіву на озиме освяченого на першу Пречисту «зажо'на», лишаючи на «коляду» просто добірне колосся:

²⁷² Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Вітер Олени Павлівни, 1929 р. н.

²⁷³ Зап. І. Рогашко 14.07.2007 р. в с. Нараївка від Семенюк Ганни Іванівни, 1923 р. н., уродженки с. Полян.

²⁷⁴ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Басюк Лідії Григорівни, 1956 р. н.

²⁷⁵ Зап. 19.07.2007 р. в с. Губельці від Старпіцької Анастасії Степанівни, 1932 р. н.

²⁷⁶ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

²⁷⁷ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

²⁷⁸ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Несен Ганни Іванівни, 1928 р. н.

²⁷⁹ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н.

«Яблука, грушки на Спаса святили, а жито — на Пречисту святили, двадцять восьмого серпня. Вінок робили з зажона, вбирали квітками і святили»²⁸⁰, «А на засів — то з зажо'на оставляли. На Пречисту його съва'тять у церкві, і тоді утреш, як сієм»²⁸¹, «Останній сніп — то так само в ко'пу чи в півко'пу клали. Тіки собі зажон лишали, шо на засів. А на коляду — то котора лучша пшениця, вибрали»²⁸².

Побутував і об'єднавчий варіант, коли «зажона» використовували і для засівок, і на «коляду»: «Зажинали на Полу'петра. Посідали, погобідали, зажони на коляду забрали додому і поїхали. Зажон — то тільки раз серпом зажали, а перед тим ше хреста вижали на полі лишили. На Пречисту святили зажон (з нього брали закопати на полі і коляду)»²⁸³, «А як в себе жали, то того зажона забираєм да й як сієм восени, то того зажона виминаєм да й сієм разом з зерном. З зажона на Пречисту святили. З того зажона і на коляду' вста'вляють»²⁸⁴, «Як виходить хазяїн сіяти перший раз, то він бере зажона, свяченого на першу Пречисту, станови'ть на полі, а тоді сіє. За коляду того зажона ставили»²⁸⁵.

Подекуди на засівки використовували не лише освячене зерно, але й повністю освяченого віночка: «Як сіют після першої Пречистої, то цього вінка жита чи пшениці, шо посвятиш, закопують посередині площі»²⁸⁶.

На Славутчині виявлено й ритуальне використання зажинкового та обжинкового колосся у весільній обрядовості: «Першу дитину як замуж віддають чи женять, то вінок з зажону дарять батькам по букетику, і мамі, і татові. А як остання дитина, то роблять з обжинкових колосків букетики для батьків»²⁸⁷, «Як останню дитину віддає батько замуж — да й плетуть вінка з жита, і квіточкі там якісь є, і накладають на голову і співають. А як перша дитина, то нічо', то тільки остання»²⁸⁸.

На ниві на зажинки лишали хрестом дві волоти збіжжя як знак того, що роботу вже розпочато: «Зразу зажинаємо і ложимо навхрест дві жменьки на стерні. А на другий день йдемо жнем. Того хрестика — в сніп, і жнем далі»²⁸⁹.

Так само залишали на ніч на ниві хрестик із збіжжя і якщо не встигали завершити жниво за день: «Жменью покладуть на'вхрест, як йдуть і не дожнуть»²⁹⁰, «Як не дожали, хреста кладуть, — не приступить до хреста злий»²⁹¹, «Там, де ше нежате, хрестика в полі оставляли, як додому йти»²⁹².

Процес жнив супроводжувався протяжними, відповідними трудовому процесові піснями:

Ой куриця дориженька, куриця,
Йой чогось наш пан гусподар журиця,
Він журиця, шо тра коня продати,
Для женчиків горилочки набрати.
Не так коня, не так коня, — корову,
Да й на тую горилочку здорову.

Ой ду краю, женчики, ду краю,
Пшенишную паляницю покраю,
Йой до конця, женчики, до конця,
Щоб вижати пшениченьку за сонця.

Ой зажали пшениченьку, зажали,
Пид новими снопами лежали.

Поїдь, поїдь, господарє, дорогою,
Ой де стоїть криниченька з горелкою,
Да наברי горилочки, як води,
Частуй свої женчики молоді.

Ой прочени, господару, квартиру,
Подивися на небо й на нивку:

²⁸⁰ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Басюк Лідії Григорівни, 1956 р. н.

²⁸¹ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Лопух Олени Яківни, 1933 р. н.

²⁸² Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Лопух Олени Яківни, 1933 р. н.

²⁸³ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

²⁸⁴ Зап. 19.07.2007 р. в с. Губельці від Старпіцької Анастасії Степанівни, 1932 р. н.

²⁸⁵ Зап. 24.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Нужи Катерини Іванівни, 1927 р. н.

²⁸⁶ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

²⁸⁷ Зап. І. Рогашко 14.07.2007 р. в с. Нараївка від Семеник Ганни Іванівни, 1923 р. н., уродженки с. Полян.

²⁸⁸ Зап. І. Рогашко 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Тетерук Ольги Захарівни, 1934 р. н.

²⁸⁹ Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Косік Ганни Іванівни, 1927 р. н.

²⁹⁰ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

²⁹¹ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Несен Ганни Іванівни, 1928 р. н.

²⁹² Зап. 19.07.2007 р. в с. Губельці від Старпіцької Анастасії Степанівни, 1932 р. н.

Як на небі зирочок не злічити,
Так на полі кіпонець не звозити»²⁹³.

Ой нечиста господиня, нечиста —
Захопила пшениченьку Причиста.
А наш господар — недбайло —
Захопило житичко Михайло²⁹⁴.

Ой в городі деркач дере,
Хочу додому, геть злость бере.
Ой, дери, дери, деркачику,
(Нерозб.) прикажчику²⁹⁵.

На Славутчині, як і повсюдно, побутувало уявлен-
ня про те, що «лихі» люди роблять у збіжжі зав'язі:
«Як закручене в житі, то ніби шось приворожене,
то шось для волшебства»²⁹⁶. Здебільшого ж тут
вважали такі зав'язі наслідком дії вихору. Їх обми-
нали і лишали в полі або віджинали й відкидали на
сторону, — боялися, «шоб шо не пошко'діло», воно
нібито «вкalicити може».

Наприкінці жнив повсюдно на ниві залишали
«бороду», яка могла бути різних форм: «Бороду
робили: кидаєця кущик жита, натроє розділяє-
ця, втроє скручуєця, а сюди кладуть хліба клу-
бочок, сіль, квітки, і бороду квітками вбирають.
Зерна не виминали з бороди, горали її серпом, під
бородою, — і в цю сторону, і в ту...»²⁹⁷, «Жита
жменю вставить, та закруне, квіточку поста-
вить — оставили на боруду. То старії люди так
робили, шо вже повмирили»²⁹⁸, «Бороду вставля-
ли: закрунули, і поклали хліба, і «Шоб за рік до-
ждати ше жати»²⁹⁹, «В кінці — буруда лишалась
в углі, ву'злом зав'язували»³⁰⁰, «В полі оставля-
ли, так закрутили колоски, так як зав'язали, —

буруда казали, вбірали її квітками. Одрижуть
колоски і так як обгородять її, цюю бороду', так
як то поклали»³⁰¹, «В кінці жнив зерно навхрест
покладем і зав'єм — а посередині лишалася боро-
да. І хліба клали, і шось покопаємо, посіємо. То боро-
рода таким вузлом була зав'язана»³⁰², «Бороду
вставляють. Ложать лубочок (крайчик. — В. Г.)
хліба, солі, дехто — яблуко. Дехто закручував,
дехто згинав. Колосків не зжинали»³⁰³, «Боро-
да, треба покинути. Квітку туди. Зогнуть пару
колосочків, чи шоб на другий рік родило, чи для
годиться»³⁰⁴, «Борода остаєєця, з зерном. Вже
дожинають, і оставляють на бороду десь посере-
дині. Загнуть його, візьмуть тако надвоє, і так
воно і оставалося»³⁰⁵, «Як дожинали до кінця,
то лишали трошки пшениці або жита (ячмінь
не вставляли), скручували його перевеслом, за-
гинали його донизу, так, шоб колосочок торкав-
ся землі. Приносили вірка малосольного, кусочок
хліба і солі, і вбірали квітками цю бороду. І вже
казали: «На тобі, бородонько, хліба й солі, оста-
вайся, бородонько, сама в полі». Якщо мишки не
з'їдять, то як йшли горати, забирали це зерно і
вже домішають до того, шо сіють, шоб родило на
той рік. Це ж з поля всього брати не можна було,
напевно, то й лишали трошки»³⁰⁶, «Борода — то
це як вижнут. Прибираємо її. Треба там прибрати,
пополоти, шоб на другий рік жито не засіва-
лос. Хліба туди не клали. Приворували її. Коло-
ски приминали і посівали»³⁰⁷, «Оставляли бороду.
Так жнут жито, шоб посере'дині цього поля була
борода. Беруть цю бороду з'яжуть, і візьмуть зі-
мнуть це жито, а тут по'люємо серпом, і цим
насінням посіємо, загребем, і це така борода. Спа-
сова борода. Шоб родило жито, оставляли. І при-

²⁹³ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

²⁹⁴ Зап. 24.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Нужди Катерини Іванівни, 1927 р. н.

²⁹⁵ Зап. І. Рогашко 20.07.2007 р. в с. Малий Скит від Ко-
нанчук Лідії Миколаївни, 1940 р. н.

²⁹⁶ Зап. 19.07.2007 р. в с. Губельді від Старпільської Ана-
стасії Степанівни, 1932 р. н.

²⁹⁷ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

²⁹⁸ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від баби Мані (Відомості
про інформатора втрачено).

²⁹⁹ Зап. 24.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Нужди Катерини Іванівни, 1927 р. н.

³⁰⁰ Зап. 17.07.2007 р. в с. Рівки від Антощенко Ольги Яківни, 1937 р. н.

³⁰¹ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Лопух Олени Яківни, 1933 р. н.

³⁰² Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Несен Ганни Іванівни, 1928 р. н.

³⁰³ Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від Котюк Надії Олек-
сіївни, 1942 р. н.

³⁰⁴ Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Кальчук Анни Захарівни, 1926 р. н.

³⁰⁵ Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Вітер Олени Пав-
лівни, 1929 р. н.

³⁰⁶ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Басюк Лідії Григорівни, 1956 р. н.

³⁰⁷ Зап. 23.07.2007 р. в с. Миньківці від Косік Ганни Іва-
нівни, 1927 р. н.

співували ще щось до неї. Колись без пісні нічого не було»³⁰⁸, «Як дожнуть, то жменею серпом ухопити, то кажуть, що візьмем кругом обижнемо, да зв'язують. Можна так пучечком зв'язати, можна перевеселком скрунути і зав'язати. Квітами вбирали, різними квітами вбирали: і польові, і садові брали. Це робить теж старша людина сім'ї. І треба, якщо вже зв'яжеться ця борода, то треба її прополоти, а потім серпиком поорати, вим'яти колосочки і посіяти там, і треба співати:

Роди, Боже, жито-пшеницю
І всяку пашицю.
І дай, Боже, за рік дождати,
Цю нивоньку жати»³⁰⁹.

Лише у с. Волиця для залишеної у полі волоті зафіксовано назву «дідух»: «А як кінчала, то всіг-да оставляла цього', дідуха. Оставила трошки цього', жмачок', і там квіточку, подовбала серпо'м, і квіточку ставила, і цього зв'язала — це вже діду'х. Діду'х називаєця. Це хто казав — борода, а в нас казали — діду'х. Колосочки виминали»³¹⁰.

По завершенні жнив влаштовували обжинки. Молода дівчина несла на голові вінка, удома робили обід. «Робили вінка, клали на дівчину молоду, — обжинки робили, обід був»³¹¹. Звичаї зажинок та обжинок зберігалися й у колгоспні часи: «Зажинали перод Пе'тром. То но аби зажати. Робимо зажона, і я, так як ланко'ва, несу в кантору, і вся моя ланка, з песнями. Та'меньки вже дає зажона цього голові колгоспу, са'димо його на стуло, піднімаєм на ура, і він вже нам дає на могорич. І як дождем, то робимо вінка, клали мені на голову, і так само йдем в кантору»³¹².

На обжинки співали:

Ой у полі криниченька, видно дно,
Деь нашого господаря не видно (2 р.).

³⁰⁸ Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвігоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

³⁰⁹ Зап. І. Рогашко 14.07.2007 р. в с. Нараївка від Семенюк Ганни Іванівни, 1923 р. н., уродженки с. Полянсь.

³¹⁰ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н.

³¹¹ Зап. 15.07.2007 р. в с. Нараївка від Боркалюк Віри Фамілівни, 1923 р. н.

³¹² Зап. 19.07.2007 р. в с. Губельці від Старпіцької Анастасії Степанівни, 1932 р. н.

Він поїхав по горілку й по вино (2 р.)
Йой щоб було для женчиків на жнива³¹³.

А в нашого господаря молодого —
Кучерява голівонька у нього.
А він тими кучерями потрясе,
А він женцям горілочку принесе.
Женцям тая горілочка немила,
Бо широка косонька втомила.
Бо широкі косенькі займали,
Покі жита-пшениченькі дожали³¹⁴.

У нашого господаря молодого —
Кучирава голівонька йув його.
Як він тими кучирами затресе,
Йобжинчикам горілочку принесе.
Йобжинчикам горілочка немила —
Широкая нивонька втомила.
По широкій по постаті займали,
Шоб ми цеє житечко дожали
Ой дожали житичко — Бог допоміг,
Де стояло житичко — там йобліг.
Ой дожали житичко, дожали,
Позволь, Боже, шоб ше за рок дождали³¹⁵.

А ти казав, господарю, що ми спали,
А ми тобі житечко дожали.
Ой, дожали житечко, дожали,
Позволь, Боже, щоб ше за рік дождали.
Ой дожали житечко, Бог допоміг,
А де було житечко — став обліг³¹⁶.

У нашого господаря — сірий кінь,
Він пу полю поїжджає, як сокіл,
Він пу свому полечку поїжджає,
А він свої кіпоньки щитає.
Ой нащитав кіпочок двадцять штири,
Що нажали дівчата молоді,
А ще тую двайцять п'яту прикласти,
Що нажали молодіци лядаци³¹⁷.

А в нашого господаря — сивий кінь,
Він пу полю проїжджає, як сокіл.
А він собі по нивиньці поїжджає,
А він свої кіпоньки щитає,

³¹³ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н., Квітки Надії Тимофіївни, 1937 р. н.

³¹⁴ Зап. І. Рогашко 20.07.2007 р. в с. Малий Скит від Басюк Лідії Григорівни, 1956 р. н.

³¹⁵ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скит від Гарбарук Марини Яремівни, 1934 р. н.

³¹⁶ Зап. І. Рогашко 16.07.2007 р. в с. Ривки від Мельник Катерини Семенівни, 1919 р. н.

³¹⁷ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скит від Гарбарук Марини Яремівни, 1934 р. н.

Да нащитав кіпоньок двадцять штири,
Що нажали молодіци чорнобриві,
А ще тую двадцять п'яту прикласти,
Що нажали дівчата ледаці³¹⁸.

А в нашого господаря — сивий кінь,
Він літає по полю, як сокіл.
Цілу нічку з нагайкою увихався,
А на жниво від женчиків сховався.
Не ховайся, господарю, не ховайся,
Сто рубликів на горілку старайся
Сто рубликів, сто рубликів на тарілку,
Ой щоб було для женчиків на горілку³¹⁹.

А в нашого господаря кучеравий кінь,
Він тим конем поїжджає, як сивий сокіл.
А в нашого господаря кучеравий дуб,
Не пускає нас додому —
то й мати його йоб³²⁰.

А наш пан господар ціле літо звихався,
Для женчиків горілочку старався.
Ой дві бочки горілочки, а третя й вина
Заробили женчики за жнива³²¹.

Наш господар Гаврило — горілки барило,
Господиня Ярина вечеру варила³²².

Не журися, господарю, не журися,
Вийди-вийди на нивоньку подивися
Скільки в склепі на небі зірочок,
Стільки в тебе на полі кіпочок³²³.

Ой, обжинкі, господарю, обжинкі,
Похотіли наші серпи горілки.
Ой, не так серпикі, як жинці,
Гутуй, гутуй, господарю, горілку,
Бо ми вижали пшениченьку на нивці³²⁴,

Щодо свят **Мокрини** (19 липня) й **Іллі** (2 серпня) побутує прикмета: «Як буде на Мокриню йти

дощ, то буде мокра осінь, а як буде йти на Іллі, то буде сухо»³²⁵. Повсюдно відома приказка «Ілля наробить гнилля», відтак до цього дня вибирали часник і цибулю, щоб не замокріли. Також казали: «По Іллі — то й по теплі», «Вже після Іллі не купаються, бо Ілько в річку напірив».

На **Маковей** (14 серпня) святити мак, зілля.

На **Спаса** (19 серпня), як і повсюдно в Україні, святити яблука та інші фрукти, а також збіжжя.

Як зазначалося, збіжжя у селах Славутчини часто святити й на **першу Пречисту** (28 серпня).

На **Михайлове Чудо** (19 вересня) не працювали, остерегаючись можливого нещастя як покарання за роботу: «На Чудо то не робили, шото зробиця»³²⁶.

Як і повсюдно, на Славутчині вірили, що на **Воздвиження Чесного Хреста** (27 вересня) гаддя ховається на зиму: «Кажуть, шо вужи' в вирий ідуть, хуваюця на Чеснохрест»³²⁷.

За погодою на **Покрови** (14 жовтня) повсюдно визначали погоду на зиму: якщо вітер дме з півдня, то зима буде тепла, а якщо з півночі, то сувора.

Висновки. Як бачимо, ще порівняно недавно на Славутчині можна було зібрати доволі багатий фольклорно-етнографічний матеріал з календарної обрядовості.

Серед свят початку зими найзначущішими є Введення, відколи починали колядувати, і день Андрія Первозваного, прикметний обрядовою грою з «калітою». Водночас інші ранньозимові свята, як-от Сави чи Варвари, у наших записах, на жаль, представлені лише назвами. Найбільш насиченим в обрядовому сенсі є різдвяно-водохресний період. Як і повсюдно в Україні, на Славутчині звичаї та обряди цього періоду спрямовані на забезпечення добробуту господарства: плідності худоби, роїння бджіл, несучості курей, врожайності поля, родючості саду; суттєве місце займають теми одруження молоді, охорони від «нечистої сили» та пошанування померлих. Локальною своєрідністю вирізняється місцевий варіант звичаю «дідів», з характерною примовкою, властивою

³¹⁸ Зап. 16.07.2007 р. в с. Малий Скнит від Басюк Лідії Григорівни, 1956 р. н.

³¹⁹ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н., Квітки Надії Тимофіївни, 1937 р. н.

³²⁰ Зап. 18.07.2007 р. в с. Клепачі від Котюк Надії Олексіївни, 1942 р. н.

³²¹ Зап. 19.07.2007 р. в с. Губельці від Старпільської Анастасії Степанівни, 1932 р. н.

³²² Зап. 24.07.2007 р. в с. Цвітоха від Козійчук Марії Іванівни, 1928 р. н., уродженки с. Варварівка.

³²³ Зап. 19.07.2007 р. в с. Волиця від Семенюк Марії Тимофіївни, 1937 р. н., Квітки Надії Тимофіївни, 1937 р. н.

³²⁴ Зап. І. Рогашко 18.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Несен Антоніни Калениківни, 1931 р. н.

³²⁵ Зап. О. Кучер 13.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Несен Ганни Іванівни, 1928 р. н.

³²⁶ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Лопух Олени Яківни, 1933 р. н.

³²⁷ Зап. 14.07.2007 р. в с. Великий Скнит від Лопух Олени Яківни, 1933 р. н.

деяким похідним від душ померлих демонологічним персонажам. Привертає увагу і зафіксований у деяких селах звичай ритуальної годівлі домовика.

Початок весни на Славутчині знаменує свято Стрітіння: у населених пунктах району широко використовували стрітенську воду, свічку, освячене разом зі свічкою лляне волокно. Масниці прикметні звичаями «Колодки» і «похорону Савки», про які добре ще пам'ятають респонденти старшого віку. Серед ранньовесняних свят виділяються перший день Великого посту, Обретіння, Явдохи, Середопістя, Благовіщення. Особливістю Славутчини (хоча й не лише цього району) є уявлення, що навесні «відмикає землю» Марко Ключник. Загальноукраїнську канву має обрядовість Вербниці, Чистого четверга, Великодня та Провід. Досі зберігається ще пам'ять про трапези біля могил на Проводи. На Юрія, як це притаманно для Волині й Полісся, ходили «качатися у жито», обідали на полі, качали по ньому варені яйця (крашанки). Водночас майже не фіксується у селах району ритуалізований вигін худоби на пашу.

Серед свят літнього комплексу насамперед виділяється Русальний тиждень. Як і повсюдно в Україні, на Славутчині клечали хати зеленню, зокрема липою, березою, кленом, лепехою. Низка обрядів, звичаїв та забобонів Троецького тижня пов'язана з уявленнями про русалок. Своєрідністю відзначаються місцеві купальські звичаї та обряди, порівняно добре збережені у пам'яті респондентів. Свято Петра прикметне насамперед тим, що після нього починали жнива. Привертає увагу локальне розмаїття варіантів з так званою «бородою».

З осінніх дат певні відомості вдалося виявити лише про свята Михайлового Чуда та Здвиження. Водночас восени, перед Михайлом, відзначали й одну з найбільших у році поминальних субот.

Стосовно суто фольклорної традиції, то Славутчина багата на колядки та щедрівки, масничні пісні, веснянки, купальські й петрівчані, жнивні, на пов'язані з календарем оповідання демонологічного характеру. Цікавими є пісні-голосіння, супровідні звичаю «похорону Савки». Локальною своєрідністю вирізняється й адресний різновид колядок, які лише раз у житті виконували «молодусі». Також привертають увагу випадки неурочного виконання колядок, як-от під час посухи чи епідемії.

Як загальний висновок можна констатувати, що Славутчина аж ніяк не бідніша на фольклорно-етнографічний матеріал від північніших поліських районів і надалі залишається бажаним полем для дослідника.

1. Колодюк А. Календарные обряды и песни средней Волины: состояние традиции на рубеже XX—XXI веков. *Tradicija ir dabartis*. Klaipėda: KU Publishers, 2017. Vol. 12. P. 213—232.
2. Колодюк А. Обряди та пісні купальсько-петрівського періоду (За матеріалами середнього межиріччя Горині та Случі). *Проблеми етномузикології: Науково-методичний збірник*. Київ, 2015. Вип. 10. С. 104—123.
3. Янковська Ж. Купальські пісні та особливості перебігу свята Івана Купала на Славутчині (село Лисиче Славутського р-ну Хмельницької обл.). *Матеріали до української етнології*. Київ, 2012. Вип. 11. С. 79—84.
4. Конопка В., Зюбровський А. «Від зернини до хлібини»: семантико-структурний аналіз хліборобського побуту українців (на матеріалах Південно-Західного історико-етнографічного регіону України). Львів, 2018. 600 с.
5. Пуківський Ю. *Весняна календарно-побутова обрядовість українців історико-етнографічної Волині*. Львів, 2015. 312 с.
6. Несен І. Лелека в народних уявленнях Правобережного Полісся. *Сіверянський літопис*. Чернігів, 2008. № 5. С. 121—127.

REFERENCES

- Koloduk, A. (2017). Calendar rites and songs of middle Volhyn: the state of tradition at the turn of the 20th—21st centuries. In *Tradicija ir dabartis* (Vol. 12, pp. 213—232). Klaipėda: KU Publishers [in Russian].
- Koloduk, A. (2015). Rites and songs of the Kupala-Peter period (Based on the materials of the middle rivers Horyn and Sluch). In *Problems of ethnomusicology: Scientific and methodical collection* (Issue 10, pp. 104—123). Kyiv [in Ukrainian].
- Jankovska, J. (2012). Kupala songs and peculiarities of Ivan Kupala holiday in Slavutchyna (Lysychye village of Slavutsk district of Khmelnytsky region). In *Materials on Ukrainian Ethnology* (Issue 11, pp. 79—84). Kyiv [in Ukrainian].
- Konopka, V., & Zubrovskyi, A. (2018). From Grain to Bread: Semantic-Structural Analysis of Ukrainian Bakery Life (Based on Materials of the Southwestern Historical and Ethnographic Region of Ukraine). Lviv [in Ukrainian].
- Pukivskyi, J. (2015). Spring calendar-everyday ritual of Ukrainians of historically-ethnographic Volhyn. Lviv [in Ukrainian].
- Nesen, I. (2008). Stork in folk representations of Right-bank Polesie. In *Siverian Chronicle* (№ 5, pp. 121—127). Czernihiv [in Ukrainian].